Min pennas saga

Fredrika Runeberg

Min pennas saga

Utgiven av Hedvig Rask

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Atlantis, Stockholm
2007

Denna bok är nr 697 i serien Skrifter utgivna av Svenska
litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av
Svenska litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis.

Omslag och grafisk formgivning: Maria Appelberg, Station MIR

ISBN 978-951-583-149-1 (Finland) www.sls.fi
ISBN 978-91-7353-203-7 (Sverige) www. atlantisbok.se

ISSN 0039-6842 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland)

Tryck: Gummerus Printing, Jyväskylä 2007

7 Till läsaren

Hedvig Rask
9 Min pennas saga
– om Fredrika Runebergs litterära självbiografi

43 Min pennas saga

97 Fredrika Runebergs verk

97 Ordförklaringar

99 Manuskriptbeskrivning

101 Tidigare utgåvor

102 Om denna utgåva

104 Ändringar i manuskriptet

116 Variantförteckning

Till läsaren

Fredrika Runebergs 200-årsjubileum firas 2007 och Svenska litteratursällskapet i Finland har valt att uppmärksamma det med bl.a. denna nyutgåva av hennes litterära självbiografi *Min pennas saga*. Den utkom första gången 1946 i en textkritisk utgåva av Karin Allardt Ekelund tillsammans med Fredrika Runebergs biografiska minnesskrift över maken J.L. Runeberg, *Anteckningar om Runeberg*. Till jubileumsåret utkommer *Min Pennas Saga* som självständigt verk, eftersom det i denna skrift är Fredrika Runebergs författarskap och litterära utveckling som står i centrum. En annan orsak till nyutgåvan av *Min pennas saga* är att utgåvan från 1946 inte motsvarar dagens textkritiska krav.

Jag vill tacka docent Barbro Ståhle Sjönell, sekreterare vid Svenska Vitterhetssamfundet, för granskningen av manuskriptet och för de värdefulla råd och förslag jag fick i samband med den. Mina kollegor på Svenska litteratursällskapets Historiska och litteraturhistoriska arkiv har ställt manuskriptet till förfogande och hjälpt mig med upplysningar kring manuskriptbeskrivningen. Jag vill särskilt tacka ledande editionsredaktören Pia Forssell på Svenska litteratursällskapets förlag, som hjälpt mig med etableringen av den textkritiska kommentaren och som också bistått med kollationering och många råd under arbetets gång. Forskaren Rainer Knapas på förlaget har bidragit med viktiga synpunkter på inledningen. Ett varmt tack till er alla!

Hedvig Rask

rima. Sydda hade jag redan länge bedrivit lust, äfven
äfvenfort
fått av bok, med franska redde jag mig och gynnade
sjeltligt. Musikunderwisning erbjöd mig en del
Sydtro Cairn, men dels vägde jag att i hemmet ej fanns
tillgänglig att bekosta instrument och underwisning
som jag ubekommit hem, dels ansåg jag mig dåligt
lottad i afseende å musikaliska anlag, hwarföre
jag begrät och fick tillstånd att förvandla musik
timmarna till rittimmar, och egnade mig åt denna
tidnere konst midan werklig passion, utan att ana
att jag, med hwad som på den tiden i wårt land
stod att lära, icke allenast af Sydtro Cairn
utan äfven i hela wårt land, ej skulle kan
nu förvänta wåran slags talang.
Det friska rorliga lifwet på landet gjorde mig fort bude till kropp
och själ. Mager och tang som en flinka wid det komsten,
återwände jag efter att ett tiss åbo, frisk och rask. Icke
tror jag att läraningen just gick framåtriende de
ett år, men att jag i många fall hade af denna tid
otroligt klart. Wiktigt hade jag fullan rätt i tillfälle
att leka med andra barn. Ibland dem jag stundom träffade
åbo
(var) J. Nervander, den jag nu tar hårt tifeller med Vi
hårt och fundera ~~tillsammans~~ med hwarandra, men lekte fullan. Min
nu var jag närmast lika tillsammans med jemnåriga flickor, och
tack vare "Sydtro Cairn" och deras broder, dero de

Min pennas saga

om Fredrika Runebergs litterära självbiografi

Tillkomst

Fredrika Runebergs litterära självbiografi *Min pennas saga* på 57 tätt skrivna sidor tillkom i slutet av 1860-talet, då hon tillbringade det mesta av sin tid vid maken Johan Ludvig Runebergs sjuksäng. Av texten framgår att hon avslutade självbiografin 1869, när hon var 62 år, men att hon fem år senare skrev ett tillägg och ytterligare ett tre år därpå, alltså omkring 1877, när hon snart skulle fylla 70. Manuskriptet till *Min pennas saga* var länge tillgängligt enbart för forskare och utgavs i tryck först 1946 av Karin Allardt Ekelund. Det publicerades då tillsammans med Fredrika Runebergs biografiska skrift om J.L. Runeberg, *Anteckningar om Runeberg*.[1] Enligt inledningen till denna var Fredrika Runeberg 70 år fyllda när hon inledde arbetet, men det är också möjligt att verken har tillkommit parallellt, speciellt med tanke på de senare tillagda avsnitten i *Min pennas saga*.[2]

I *Min pennas saga* möter läsaren alltså en äldre Fredrika Runeberg, som från en rätt instängd och inrutad vardag blickar tillbaka på sitt liv. Frågan om vilka villkor och begränsningar som kvinnliga författare måste ta i beaktande

går som en röd tråd genom hela *Min pennas saga*, men blir särskilt känslig när hon skriver om det egna författarskapet. Skriften rymmer inte endast reflexioner kring dessa ämnen. I centrum står Fredrika Runebergs egen utveckling som författare. *Min pennas saga* har trots sitt korta format memoarverkets traditionella kronologiska uppbyggnad, där berättarens uppväxt, livsval och utveckling utgör ramen för berättelsen. Att skriva en självbiografi eller sina memoarer handlar dels om en vilja att dokumentera sitt liv, dels om att framställa och iscensätta sitt liv för andra; författaren väljer själv vilka bitar av livet som lyfts fram och vilka som lämnas bort. Det är *Min pennas saga* är ett bra exempel på. Skriften fokuserar de livsskeden som belyser Fredrika Runebergs väg som författare, men innehåller ofta luckor kring tid och platser och även omständigheterna kring det hon t.ex. uppger som ”en tid av sorg”.

Enligt inledningen till *Min pennas saga* kom berättelsen till för att kanske ”någon af mina barn” kunde ha intresse av att läsa om sin mors liv och ”ringa skriftställeri”. Många senare Fredrika Runeberg-forskare har påpekat att *Min pennas saga* åtminstone till innehållet förefaller vara skriven för en större krets än den närmaste.[3] Barnen tilltalas direkt endast i början och slutet av *Min pennas saga*, vilket naturligtvis inte utesluter att Fredrika Runeberg tänkt rikta sin berättelse just till dem. Men det är också vanligt att man inom memoargenren riktar sin berättelse till någon och berättar om hur och varför verket kom till. Fredrika Runeberg måste också ha varit medveten om att allt material hon lämnade efter sig skulle läsas och värderas av eftervärlden. På flera ställen i *Min pennas saga* skriver hon att hon har för vana

att med jämna mellanrum bränna manuskript hon inte är nöjd med. *Min pennas saga* undgick ändå elden. Man måste också minnas att när den skrevs hade Fredrika Runeberg sedan länge skrivit för en större publik än familjekretsen. När hon skrev *Min pennas saga* hade det visserligen gått en längre tid sedan hon gav ut *Sigrid Liljeholm* (1862), som kom att bli hennes sista större litterära arbete, men ännu på 1870-talet publicerade hon noveller och dikter i olika kalendrar, både finländska och nordiska, och i flera tidningar och tidskrifter, bl.a. *Svenska Familj-Journalen*, *Folkwännen*, *Helsingfors Dagblad* och *Finsk Tidskrift*.

Fanns det någon särskild tanke bakom titeln *Min pennas saga*? En saga är något påhittat, en vacker fantasi – eller en dröm, som Fredrika Runeberg i slutet kallar sin pennas saga. Att hon uppskattade sagan som genre och litterär form framgår av att många av berättelserna om kvinnors liv i hennes novellsamling *Teckningar och Drömmar* har just sagoparabelns form och stil. Men i *Min pennas saga* är det endast titeln som antyder sagotemat, berättelsen utgörs av teckningar och drömmar ur Fredrika Runebergs eget liv – i den meningen är hennes pennas saga en sann saga.

Fredrika Tengströms bildningsgång

I *Min pennas saga* beskriver Fredrika Runeberg sig själv som ett ensamt, grubblande barn som tidigt lärde sig läsa och skriva, och som till skillnad från sin mera sociala syster Johanna Carolina (1803–1885) inte trivdes på danstillställningar utan helst ägnade sin tid åt att läsa. Fredrika var vis-

serligen yngst i syskonskaran, men att beskriva sig som ett speciellt och annorlunda barn, som står utanför de sociala sammanhangen passar också väl in i memoartraditionen och i en berättelse om en författares utveckling. ”Den luft som omgaf mig borde kunna antagas hafva varit fylld med litterära ämnen”, menar hon, och berättar genast i början av *Min pennas saga* om en namnsdagsfest hos sin farbror ärkebiskopen Jacob Tengström (1755–1832), där hon i femårsåldern fick läsa verser för de vuxna. Att hon tillhör den vetenskapliga och vittra släkten Tengström blir en viktig utgångspunkt för hennes beskrivning av sin bildningsgång. I ärkebiskop Tengströms hem samlades de litterära och akademiska kretsarna i Åbo, och många kända gäster från Sverige. Det var också i hans hem som Fredrika Tengström senare träffade sin syssling J. L. Runeberg.

Även i föräldrahemmet på Lilla Klostergatan i Åbo läste man uppenbarligen mycket. Carl Fredrik Tengström (1762–1824) var tullförvaltare i Jakobstad vid tiden för sin yngsta dotters födelse, men utnämndes hösten 1809 till kamrer vid finansexpeditionen inom den nyinrättade Regeringskonseljen i Åbo och flyttade då med hustrun Anna Margareta, född Bergbom (1771–1838) och barnen till Åbo. Genom Fredrika Runebergs beskrivning av sina studier får vi en bild av hur undervisningen för en flicka ur de bildade kretsarna kunde se ut på 1820-talet. Efter en tid i en småbarnsskola undervisades hon under flera år hemma av sin äldste bror Carl Tengström (1797–1853), som senare blev advokat. Makarna Tengströms döttrar fick tydligen rätt fritt läsa romaner, något som var förbjudet för deras kusiner Bergbom i Brahestad, där Fredrika Tengström tillbringade

ett år i början av tonåren. I *Min pennas saga* beskrivs detta år som mycket betydelsefullt för den unga Fredrika, eftersom hon här fick många lekkamrater och fick delta i den hemundervisning som kusinen Margareta Catharina (Carin) Bergbom (1794–1853) gav för sina syskon. Här kom hon också i kontakt med ”den nya skolan”, dvs. den svenska romantiken. Hon nämner bl.a. P. D. A. Atterbom och fosforisterna, kretsen kring de svenska romantikernas språkrör *Phosphoros*, samt *Journal för svensk litteratur*, en tidskrift som företrädde den litterära reformrörelsen och introducerade litteratur- och konstkritiken i Sverige. Stor betydelse för Fredrika Tengströms utbildning hade Anna Salmberg (1788–1868, f. Brinck), som var änka efter en finländsk sjökapten och hade inrättat en flickpension i Åbo. Det knappa år Fredrika Tengström studerade där får en avgörande betydelse i *Min pennas saga*, eftersom denna lärarinna ”fattade mitt lynne bättre än någon annan, […] hon märkte det djupa behof af kärlek, som bodde inom mig”. Fredrika Tengström korresponderade med sin lärarinna, även sedan hon flyttade bort från Åbo och gifte sig. Under tiden i Anna Salmbergs skola blev hon också bekant med den litterärt intresserade Augusta Lundahl (1811–1892), och brevväxlingen mellan väninnorna varade livet ut.

Att inte neka flickor bildning är något som Fredrika Runeberg ständigt återkommer till i *Min pennas saga*. Även om hon i mycket annat drar sig för att framföra öppen kritik döljer hon inte sitt missnöje med sin egen studiegång, och menar att den var alltför kort och splittrad för att bygga upp den kunskap och det självförtroende som behövs för ett författarskap. Även om hon medger att hon fått studera

längre än många andra kvinnor grämer det henne att hon inte fått ägna sig åt grundligare studier: ”Med min brinnande håg efter vetande, huru skulle man icke, om jag varit gosse, understödt min håg? Huru skulle man icke då hafva gifvit mig medel att förvärfva kunskaper och grundlägga en solid bildning, ett grundligt vetande. Men en flicka, det var en helt annan sak”. När hon beskriver det växande hushåll hon snabbt fick ansvar för efter att hon gift sig med Runeberg reflekterar hon över argumentet att lärda kvinnor inte klarar av att sköta ett hushåll och framhåller sin tes att en god kunskapsbas ger färdigheter att lära sig nya saker, vilka de än må vara. Hon menar att hon själv är ett bevis på detta och berättar att hon trots att hon inte visste mycket om att sköta ett stort hushåll, ändå var den som från början ledde pigornas arbete i köket: ”Jag vågar derföre bli vid min tro, att blott man fått lära sig tänka, så kan man äfven snart nog lära sig att koka mat, om man ej stänges från alt annat vett och vetande, blott för att bli en rätt kökslisa.” Sin tanke om att utbildning överlag är nyckeln till en bättre ställning för kvinnorna omsatte hon i praktiken när hon tillsammans med de andra medlemmarna i Fruntimmersföreningen i Borgå tog initiativ till en skola för fattiga flickor, som öppnades 1847.

Den indignerade retorik Fredrika Runeberg använder, när hon diskuterar flickors rätt till utbildning, hör hemma i den tid *Min pennas saga* är skriven i, dvs. 1860- och 1870-talet med den begynnande debatten om kvinnors rättigheter. Detsamma gäller villkoren för kvinnliga författare som Fredrika Runeberg diskuterar i en rätt polemisk ton på flera ställen i *Min pennas saga.* I 1860-talets Finland debatte-

rades inte minst frågorna om kvinnornas myndighet och lika arvsrätt, vilka Fredrika Runeberg kommenterat i ett par korta uppsatser, som hon dock inte lät publicera.[4] Hon skrev också två (likaså otryckta) uppsatser om kvinnors rättigheter, nämligen ”Hvad begära qvinnorna” och ”Åsigter i afseende å flickors uppfostran”, där hon ifrågasätter det förutbestämda i könens natur och utvecklar sin idé om att grunden till ett gott självförtroende är att få utveckla sin förmåga att tänka och inhämta kunskap.[5] Trots att Runebergs sjukdom band henne vid hemmet, verkar hennes intresse för samhällsutvecklingen och dagsaktuella frågor ha ökat på äldre dagar och hon följde noga med vad som skrevs i dagspressen och i olika tidskrifter. Hon skötte Runebergs korrespondens, skrev också mängder av egna brev och deltog brevledes i sina söners liv och arbete. Sönerna Walter (1838–1920) och Robert (1846–1919) vistades utomlands under flera år, och genom dem kunde hon ta del av världens politiska och kulturella händelser.

Ytterligare ett viktigt led i den bildning Fredrika Runeberg i *Min pennas saga* uppger att hon på egen hand lyckats ”raffsa ihop”, var de litterära kretsar hon omgavs av genom sin familj och Runebergs bekanta i början av 1830-talet i Helsingfors. Om dem skriver hon i lyriska ordalag. Lördagssällskapet, en krets av framtida stormän som J. V. Snellman, Elias Lönnrot, Fredrik Cygnæus och J. J. Nervander, samlades i varandras hem, och också fruar och systrar deltog i diskussionerna, dock så att herrarna och damerna satt i skilda rum. I den mer informella krets som kallades Kronhagen var sällskapet enligt Fredrika Runeberg aldrig uppdelat, och samtalen där beskrivs med en särskild värme och en-

tusiasm: ”Alltid var der eld, men stundom var den af lysande, stundom af värmande, stundom ock af sprakande art – men alltid eld”. År 1837 flyttade paret Runeberg till Borgå efter att J. L. Runeberg fått tjänsten som lektor i romersk litteratur vid Borgå gymnasium. Det sociala livet i Borgå såg annorlunda ut, och de intellektuella samtalen i Kronhagen framstår kanske därför i ett speciellt, nostalgiskt ljus.

Läsning och litterära förebilder

En viktig del av Fredrika Runebergs litterära utveckling i *Min pennas saga* är hennes förhållande till nyare och samtida litteratur. Hon räknar gärna upp böcker hon läst och berättar om författare hon speciellt fäst sig vid, bl.a. Friedrich Schiller och Walter Scott. Hon behärskade flera språk och kunde därför läsa de samtida författarna på originalspråken och översätta bidrag till *Helsingfors Morgonblad*, som J. L. Runeberg var redaktör för under 1830-talet. ”Det finnes någon årgång af Morgonbladet, som jag till större del än Runeberg ombesörjt”, skriver hon. I *Morgonbladet* publicerade hon också anonymt sina första litterära alster, t.ex. ”Den unga nunnan” 1833.

Walter Scott, som blev Fredrika Runebergs favoritförfattare och hennes litterära förebild för de historiska romaner hon senare skrev, upptäckte hon enligt *Min pennas saga* i början av 1820-talet, då hon läste hans roman *Guy Mannering*, som utkom 1815. Sin första roman, *Waverley* (1–3), gav Scott ut 1814 under pseudonym, vilket Fredrika Runebergs syftar på, när hon skriver att man ännu vid denna tid

inte säkert visste vem som var författaren till den romanen. Sommaren 1836 presenterade hon Scott i åtta nummer av *Helsingfors Morgonblad* genom en översättning av Georg von Krämers *Leben und Werke Walter Scotts* (1833). Vid samma tid som Fredrika Runeberg upptäckte Walter Scott hade hon tydligen också läst Esaias Tegnér, vars diktcykel *Frithiofs Saga* (1820–1825) om vikingahjälten Frithiof, hör till de mest citerade inom svensk litteratur. Ytterligare en romanförfattare som hon uppger sig ha läst vid denna tid är den tyske författaren och estetikern Jean Paul (eg. Johann Friedrich Richter), men hon nämner inte vilka av hans många romaner hon läst.[6] Eugène Sue, som Fredrika Runeberg nämner i ett tillägg, blev känd för sin klassiska spännings- och följetongsroman *Les Mystères de Paris* som utkom 1842–1843 i hela tio delar. Det måste nog ses som en bedrift om Fredrika Runeberg kom igenom verket under en natt, vilket hon uppger i *Min pennas saga*. Lite senare nämner hon att hon i Wilkie Collins ”hvitklädda qvinna” (*The Woman in White* från 1860), sett ett stilgrepp som hon själv velat använda sig mer av, nämligen att låta brev och andra dokument teckna tiden i en roman.

Fredrika Runeberg nämner inte många kvinnliga författare i *Min pennas saga*, men skriver på ett ställe att hon anser Sveriges, Amerikas och Frankrikes bästa romanförfattare vara Fredrika Bremer, Harriet Beecher Stowe, och George Sand (pseudonym för Aurore Dudevant). Beecher Stowes roman om slaveriet i Amerika, *Onkel Toms Stuga* (1852), blev en succé och översattes till svenska samma år den kom ut. Fredrika Runeberg nämner inte vilka romaner av George Sand hon läst, men senare vid Runebergs sjukbädd läste de

åtminstone *La petite Fadette* (1849).[7] Fredrika Runeberg har i brev uppgett att hon beundrade Fredrika Bremer, även om hon hade en del invändningar mot romanen *Hertha* (1856) och hon har också skrivit om Bremer i novellen ”Tre som flyttade till Sverige” i *Teckningar och Drömmar*, där även Sara Wacklin (1790–1846) och hennes verk *Hundrade minnen från Österbotten* (1844–45) tas upp.

Förutom att diskutera olika författare ägnar Fredrika Runeberg ett långt stycke i *Min pennas saga* åt att diskutera den moderna romanens utveckling och irriterar sig över att man numera ägnar så mycket ord åt att ”dissekera *själen*” och ”vidlyftigt omorda hvilka muskler som dervid måste sättas i rörelse” bara för att beskriva en nigning. Den framtidsroman hon hoppas på är tydligen en fortsättning på den tradition hon själv företräder och som går ut på ”att försöka låta menniskorna karakteriseras af sina handlingar och sina ord, mera än af beskrifningar om hvad de tänkte och ville”.

Om författarskapet

Medan Fredrika Runeberg med stor sakkunskap diskuterar romaner och olika litterära ämnen, är hon försiktig med att inte tala för högt om sina egna framgångar och pendlar mellan att bortförklara och lyfta fram dem. Att skriva om sitt eget författarskap och analysera det var uppenbarligen en svårare uppgift för henne. ”Ett barnverk” kallar hon en tragedi om Flemingarna, men passar samtidigt på att berätta att hon skrev den i 20-årsåldern under bara några få dagar. Som tidigare nämnts uppger hon att hon bränt många verk

under årens lopp, men hon kan fortfarande citera långa stycken ur dem och referera handlingen ur för länge sedan förstörda ungdomsverk. Till exempel minns hon den första saga hon uppger sig ha skrivit, i tioårsåldern. Den handlar om Jupiter som sände en vagnslast dygder och laster till jorden. Olyckliga förvecklingar uppstår och sagan slutar med att männens laster ännu i dag bär ”namn af dygder, och qvinnornas dygder deremot benämnas ofta fel”. Sagan uppges vara inspirerad av Leopold, men episoden har säkert också till uppgift att ge läsaren bilden av ett brådmoget barn.

Läsaren har hunnit ta del av många berättelser, ”versmakerier” och skådespel innan Fredrika Runeberg kommer fram till sin egentliga debut med berättelserna ”Simrith” och ”Drömmen”, som publicerades 1844 i den litterära kalendern *Necken*, som Fredrik Berndtson (1820–1881) var redaktör för. Det var först tänkt att berättelserna skulle publiceras i kalendern *Joukahainen*, men eftersom den endast tog emot bidrag av medlemmar i den österbottniska studentavdelningen var det inte möjligt. Fredrika Runeberg var 37 år vid debuten, som naturligtvis får stort utrymme i *Min pennas saga*. Hon publicerade sig under signaturen –a –g, som vid den tiden förefaller att ha varit okänd för allmänheten, eftersom hon med förtjusning citerar den kände svenske författaren och litteraturkritikern V. F. Palmblad (1788–1852) som talar om ”den unge författaren”. När hon publicerade sin första bok, den historiska romanen *Fru Catharina Boije och hennes döttrar* (1858), var signaturen redan bekant för allmänheten. *Teckningar och Drömmar*, som bestod av berättelser hon först publicerat främst i J.V. Snell-

mans organ *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning*, utgavs i bokform 1861 och *Sigrid Liljeholm*, med motiv från klubbekriget, utkom 1862. Fredrika Runeberg fortsatte att använda signaturen –a –g för samtliga verk hon gav ut, i likhet med många andra samtida författarinnor som också använde signatur trots att deras identitet var känd.

Fredrika Runeberg skriver mycket om novellsamlingen och romanerna i *Min pennas saga*, speciellt om utgivningen och mottagandet av dem. Hon citerar goda recensioner, omgivningens – och speciellt Runebergs – reaktioner på hennes litterära framgångar, och är mån om att förklara och rätta till missförstånd som vissa recensenter kommit med. Det gäller speciellt *Sigrid Liljeholm*, som fick ett blandat mottagande och som i *Helsingfors Dagblad* av litteraturhistorikern, senare professorn C.G. Estlander (1834–1910) beskylldes för imitation och bristande karaktärsteckning. Hon anklagades för att ha plagierat Fredrik Cygnæus (1807–1881) historiska skådespel *Clas Flemings tider* (1851), vilket tog henne hårt, eftersom Cygnæus var en författare hon inte värderade särskilt högt. Mottagandet av romanen och Estlanders recension var antagligen en av orsakerna till att *Sigrid Liljeholm* blev hennes sista större verk, och ännu långt senare grämde hon sig över mottagandet av *Sigrid Liljeholm* både i *Min pennas saga* och i brev till vänner.

I Karin Allardt Ekelunds utgåva av *Min pennas saga* saknas en liten kommentar som Fredrika Runeberg lagt till i marginalen vid diskussionen om mottagandet av *Sigrid Liljeholm*. Hon skriver att hon inlägger några blad där hon ”ordat åtskilligt om S. Liljeholm och Flemingarane”. De här bladen finns inte i manuskriptet till *Min pennas saga*. Litte-

raturvetaren Henrika Lax menar att man kanske inte vetat vilka papper det var frågan om eller att kommentaren kanske verkat överflödig och därför inte tagits med i den tryckta utgåvan. Hon skriver vidare att bladen troligen avser de sex arkiverade blad där Fredrika Runeberg berättar om tillkomsten av *Sigrid Liljeholm*.[8] Texten inleds med raden ”Du frågar huru och när hos mig väcktes tanken på att skrifva något om Flemingarne och synes liksom åtskilliga andra antaga att tanken derpå hos mig skulle ha väckts af Cygnaei C. Flemings tider.” Bladen verkar rikta sig till en mottagare, som dock inte tilltalas senare i brevet. Det är möjligt att Fredrika Runeberg tänkt rikta det till Augusta Lundahl eller sin syster i Helsingfors, och kanske tänkt sig att det skulle läsas av en större krets. Brevet blev ändå inte avsänt, så det kan också vara fråga om ett utkast eller underlag till ett brev eller en insändare. I bladen berättar Fredrika Runeberg att hon redan som ung flicka blev fascinerad av Flemingarna när hennes blivande svåger Fredrik Bergbom berättade för henne om dem. Hon redogör för det källor hon använde sig av då hon i 20-årsåldern skrev på en tragedi om Flemingarna och hur hon efter en paus på femton år återvände till ämnet och då måste läsa in sig på nytt för att skriva berättelsen om Sigrid Liljeholm.[9] Hon uppger att hon läste Cygnæus skådespel när det kom ut, men att det inte gjorde något större intryck på henne. Efter att hon hade skrivit färdigt sin egen bok läste hon om Cygnæus, men menar att hon även då kom till att deras tolkningar av tiden och personerna inte överensstämmer med varandra. Hon kritiserar också kritikernas tolkningar av Enevald Finckes person och menar att det i hennes bok tydligt framkommer

att han är en egoistisk person och att hans falska ridderlighet innebär ”det mest förolämpande förakt för en qvinna”.

Fredrika Runeberg skriver i *Min pennas saga* mer om sina två romaner än om sagoparablerna och berättelserna i *Teckningar och Drömmar*. När hon talar om dem, kommer hon i stället in på åt vilket håll den moderna romanen borde utvecklas och att Runeberg menat att stilgreppet i hennes teckningar och drömmar förebådar ”framtidsromanen”. Även de många referenserna till Scott och andra romanförfattare tyder på att hon på äldre dagar blivit mån om att profilera sig som just romanförfattare. Att det är hon, och inte Runeberg, som känner romangenren bäst ska också stå klart för läsaren: hon ger exempel på ändringar hon gjort på Runebergs inrådan och påpekar att de ”ej just många anmärkningar” recensenterna hade att komma med ”hittade på att träffa just de få ändringar jag på Runebergs råd hade vidtagit”.

Av *Min pennas saga* kan man få uppfattningen att recensionerna av Fredrika Runebergs verk var genomgående positiva, med undantag för *Sigrid Liljeholm*. Hennes verk bemöttes sakligt och vänligt, men inte fullt så översvallade som hon vill låta påskina. Man måste också minnas att hon till skillnad från andra samtida finländska författarinnor hade värdefulla kontakter, eftersom hon var personligen bekant med J.V. Snellman (1806–1881) och Zacharias Topelius (1818–1898), som var redaktörer för *Litteraturbladet* respektive *Helsingfors Tidningar*. Hon korresponderade även med båda för att få litterära råd och respons på sina texter. Det verkar som om Snellman och Topelius undvek att närmare värdera Fredrika Runebergs böcker, t.ex. består

Topelius recension av *Teckningar och Drömmar* mest av handlingsreferat, medan Snellmans recension av *Sigrid Liljeholm* till största delen upptas av en diskussion om klubbekriget som populärt tema i litteraturen.[10] Kanske var det av denna anledning viktigt för Fredrika Runeberg att i *Min pennas saga* nämna också andra recensenter som professorn i lärdomshistoria C. V. Törnegren (1817–1860) och författaren, senare rektorn R. I. Holsti (1815–1852), och berätta att hon även fick recensioner utomlands, av den förutnämnde Palmblad och andra svenska kritiker samt av den danske författaren och kritikern Carl Rosenberg (1829–1885).

Författarskapets gränser och Runebergs roll

De villkor kvinnliga författare måste beakta och konflikten mellan vardagsplikter och självförverkligande är ett tema i hela *Min pennas saga*, men får särskilt mycket plats mot slutet. Gång på gång ger Fredrika Runeberg exempel på hur hon aldrig försummat hushållet för skrivandet, hur andra bett henne om hjälp och råd i hushållsfrågor och hur hon dövat sitt dåliga samvete genom att avstå från nöjen för att i stället ägna den tiden åt skrivande. Hon beskriver också, inte sällan med en syrlig underton, hur hon i de tidiga tonåren tränades in i att handarbeta och delta i sällskapslivet på bekostnad av studier och läsning, och hur hon utan att klaga utför sina värdinneplikter i det stora Runebergska hushållet. ”Mycket är uttänkt vid sömmen, vid vaggan, vid köksspiseln och i hast upptecknadt en söndagsqväll […]. En man skrifver när han vill och känner sig stämd derför,

en qvinna åtminstone den som äger barn och hushåll när hon får och hinner, glad och tacksam att liksom tillstjäla sig en sådan glädje", skriver hon mot slutet av *Min pennas saga*.

Trots att Fredrika Runeberg menar att hon får gå bort utan att veta om allt hon skrivit och tänkt bara är "sudd och skam", gör hon emellanåt försök att analysera sin egen osäkerhet. Hon ser bristen på kunskap som den främsta orsaken till att kvinnliga författare inte tas på allvar och att de så lätt låter sig nedslås av hånfulla kritiker. Om det bara gällde brist på anlag, kunde man lika gärna säga att "naturen förnekat någon viss klass af män, t.ex. bodbetjenter, författare anlag", menar hon. Bristen på kunskap är också en av orsakerna till att hon ger upp en plan hon skriver om i *Min pennas saga*, nämligen att skriva en kvinnans historia, som skulle beskriva kvinnans liv "i socialt afseende och ställning i hemmet hos många folk i äldre och nyare tider", och skildra kvinnornas liv ur passiv, snarare än aktiv synpunkt. På det sättet skulle den skilja sig från ett tidigare verk om kvinnans historia, nämligen Stephen Fulloms då välkända *The History of Woman And her Connexion with Religion, Civilization, and Domestic Manners, from the earliest period* (1855). Hon uppger att en utgångspunkt för verket skulle ha varit novellerna och sagorna i *Teckningar och drömmar*, som också skildrar kvinnors liv i olika tider och kulturer. Det är alltså i *Teckningar och drömmar* vi får spåra Fredrika Runebergs ambitioner som historieskrivare. Det fanns kanske också andra orsaker till att hon gav upp tanken på ett historiskt verk om kvinnan. När *Min pennas saga* skrevs på 1860-talet fanns det redan verk om kvinnans historia ur nya

perspektiv och med en ny retorik: John Stuart Mills berömda *Qvinnans underordnade ställning* utkom 1869 och översattes samma år till svenska. Boken presenterades utförligt av författaren och kvinnosakskvinnan Adelaïde Ehrnrooth (1826–1905) i *Helsingfors Dagblad* samma år. Litteraturforskaren Åsa Stenwall anser det troligt att Fredrika Runeberg själv läst Mill, eller åtminstone Ehrnrooths presentation, och inspirerades av hans tankegångar i de två förutnämnda uppsatserna om kvinnornas rättigheter.[11]

Trots att Fredrika Runeberg skriver mycket om kvinnliga författares utsatta position, nämner hon inte särskilt många kvinnliga författare eller exempel på andra författarinnor i en liknande situation som hennes. I Fredrika Runebergs egen krets fanns skrivande kvinnor, t.ex. väninnan Augusta Lundahl, J. L. Runebergs syster Carolina Runeberg (1808–1891) och Emelie Björkstén (1823–1896), en av hans förälskelser. Augusta Lundahl slutade publicera sig långt innan Fredrika Runeberg debuterade, trots att båda makarna Runeberg länge försökte uppmuntra hennes skrivande. Carolina Runeberg gav 1855 ut en diktsamling och Emelie Björkstén publicerade några dikthäften och prosaskisser på 1860- och 1870-talet.

Wilhelmina Carstens (1808–1888) och Charlotta Falkman (1795–1882), två av de första finländska romanförfattarinnorna, gav ut sina romaner redan på 1840-talet och fick känna av den njugga kritik som Fredrika Runeberg skriver om i *Min pennas saga*. Samtida svenska författarinnor som Fredrika Bremer, Sophie von Knorring och Emilie Flygare-Carlén samt norska Camilla Collett kom visserligen från betydligt mindre anspråkslösa förhållanden och var etablera-

de på ett helt annat sätt än de finländska författarinnorna, men också de drabbades av recensenter som dömde verken utifrån författarinnorna själva, ett fenomen som Fredrika Runeberg också omtalar som typiskt för recensioner av kvinnors verk. Fredrika Runebergs inställning till Wilhelmina Carstens roman *Murgrönan* (1840) var ändå inte särskilt förstående; i ett brev till Augusta Lundahl menar hon att vissa kvinnliga skribenter liknar sångerskor som gal utan att ha blivit ombedda, medan de som kan något tiger.[12]

Min pennas saga har i själva verket många teman gemensamma med de samtida författarinnornas självbiografier. Det visar Åsa Arping i sin bok *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*, där hon bl.a. analyserar självbiografier av Emilie Flygare-Carlén, Fredrika Bremer, Sophie von Knorring, Malla Silfverstolpe och Fredrika Runeberg. Hon lyfter fram författarinnornas förkärlek för att dröja vid barndomen, som upplevs som en slags fredad zon från vuxenlivets begränsningar, där läshungern och upptäckarglädjen ännu är tillåten och barnet framstår som en konstnär i vardande. Det unika barnet och den intellektuella flickan är återkommande teman hos dessa författarinnor som ofta beskriver ungdomens misslyckanden att passa in i den traditionella kvinnorollen. Det sociala utanförskapet kan tecknas som traumatiskt, men det är också ett sätt förse sitt alter ego med speciella, dvs. intellektuella och konstnärliga, intressen.[13]

Den blandning av anspråkslöshet och ambition som genomsyrar Fredrika Runebergs bild av sitt författarskap var inte heller ovanlig bland samtida författarinnor. Att i förer eller efterord reservera sig och be om ursäkt för sitt verks

brister var något som hörde till tidens konvention, men kanske blir pendlingarna mellan vad som är passande eller icke-passande att skriva om särskilt tydliga i *Min pennas saga,* eftersom det är frågan om en litterär självbiografi, som dessutom har ambitionen att fokusera just det egna författarskapet. Det kan vara en förklaring till att självbiografin på sina ställen nästan antar formen av en försvarsskrift. Behovet att legitimera sitt skrivande och särskilt det självbiografiska skrivandet är ett återkommande tema också i de ovan nämnda författarinnornas självbiografier. De betonar gärna anspråkslöst att de skriver sin livshistoria på uppmaning eller inspirerade av andra. Samtidigt blir denna anspråkslöshet också ett sätt att träda fram och auktorisera sitt författarskap, menar Åsa Arping.[14]

En annan förklaring till de många reservationerna kring det egna författarskapet i *Min pennas saga* är J. L. Runeberg. Att vara gift med en nationalskald innebar andra villkor än för andra samtida författarinnor, både när det gällde det egna författarskapet och bilden av familjen Runeberg utåt. Sett ur den synvinkeln är *Min pennas saga* ett exempel på hur extremt medveten Fredrika Runeberg måste ha varit om att allt efterlämnat material som gäller Runeberg skulle komma att intressera eftervärlden. Läsaren får på sin höjd veta att det funnits ”mörka moln” under förlovningstiden eller att ”[e]n tid af sorg hade åter satt mig i behof af att söka tröst i dikten”. Runebergs förälskelser, en hemlig förlovning som gjorde att förhållandet mellan Fredrika Tengström och honom en tid var oklart och hans relation till Emelie Björkstén i slutet av 1840-talet, var inga lämpliga ämnen för *Min pennas saga.* Några nya avslöjanden eller familje-

hemligheter framkommer inte i Fredrika Runebergs berättelse och inte heller något som skulle kunna uppfattas som en direkt kritik av Runeberg eller makarnas familjeliv. Däremot framställer hon dessa tider av sorg som perioder då hon var mycket produktiv; under tiden för förlovningen uppger hon sig t.ex. ha skrivit ett flertal längre verk på vers.

Ett litet undantag till det ovan nämnda är en marginalanteckning (se s. 66 i denna utgåva) som är utklippt ur manuskriptet och som inte finns med i Karin Allardt Ekelunds utgåva av *Min pennas saga*. Det är inte känt om anteckningen i något skede varit försvunnen, men den fanns med bland det arkivmaterial som lämnades till Svenska litteratursällskapets arkiv 1995. På baksidan av anteckningen står ”not till s. 26, ’Min pennas saga’” med Fredrika Runebergs egen handstil, så det verkar troligt att hon inte själv helt velat göra sig av med den. Antingen har anteckningen varit på villovägar eller så har Allardt Ekelund ansett innehållet vara av en sådan art att det inte lämpade sig för tryckning. Fredrika Runeberg skriver i anteckningen om sitt missnöje med att man gjort försök att svartmåla henne inför Runeberg och andra. Anteckningen är en kommentar till hennes beskrivning av de första åren av makarna Runebergs äktenskap, då många personer bodde hos dem, och hon antyder att det inte var lätt att hörsamma alla viljor. Inga namn nämns, men anteckningen kan syfta på Runebergs systrar Carolina och Thilda som vid denna tid bodde hos Runebergs, och eventuellt Runebergs brorsdotter Olivia Swan.[15]

När det gäller skrivandet och författarskapet intar Runeberg något av en dubbelroll i *Min pennas saga*. Å ena sidan betonas makarnas gemensamma litterära intressen och sam-

hörighet, och Runeberg framställs som den som uppmuntrar, ger råd och rentav räddar Fredrika Runebergs texter från förintelse. Å andra sidan är han den som skapar åtminstone yttre begränsningar för författarskapet. Hon skriver mycket om sin oro för att han kanske motsätter sig hennes författarskap – och återger också alla de gånger han försäkrar att det inte är så. ”Intag alla utan undantag” får vi höra att Runeberg sagt om vilka berättelser som borde ingå i *Teckningar och drömmar*. Liknande repliker av honom, och även av positiva recensenter, förekommer på flera ställen och har tydligt funktionen att låta andra värdera Fredrika Runebergs författarskap. När hon än en gång är i färd med att bränna sina texter träder Runeberg in i det avgörande ögonblicket och förebrår henne: ”[V]ill du göra dig till en andlig sjelfspilling?”. Denna replik återkommer hon till senare och uppger som orsaken till att hon inte bränt flera av sina manuskript.

På några ställen i *Min pennas saga* väljer Fredrika Runeberg att citera också repliker som ger en mindre smickrande bild av Runeberg. Det framgår att hon blev ombedd att medverka i flera kalendrar, men att Runeberg alltid hade någon invändning: ”[…] än var redactören ännu en yngling utan namn, än visste man ej hvilka andra som komme att lemna bidrag o. s. v. och så kom jag aldrig att vidare lemna något bidrag”. Många har uppmärksammat det stycke i *Min pennas saga* där Fredrika Runeberg beskriver kvällen då hon fått kalendern med sina debutnoveller, och Runeberg umgås med sina vänner i övre våningen och beställer en extra servering för att fira hennes dikter, medan hon själv sitter i ”sin lilla kammare” i nedre våningen och

vaggar sin son. Det är en effektiv och talande bild av förhållandena som Fredrika Runeberg iscensätter här, men hon skriver inte mer om det, utan betonar i stället hur glada de båda är över framgången. Inte heller repliken ”Nå nå, visst må de få se att ock gesällen duger” kommenteras på annat sätt än som ett exempel på Runebergs svar på Fredrikas åsikt att det är svårt att uppträda som författare vid sidan om honom. Det är självfallet ingen slump vilka repliker Fredrika Runeberg valt att ta med i sin berättelse, men det verkar troligt att hon medvetet valt att inte kommentera dem närmare.

Förhållandet till *Anteckningar om Runeberg*

Svenska litteratursällskapet har valt att uppmärksamma Fredrika Runebergs 200-årsjubileum genom att på nytt ge ut *Min pennas saga*. Första gången gavs den ut tillsammans med *Anteckningar om Runeberg* och det är många Fredrika Runeberg-forskare som framhållit att också denna skrift i själva verket handlar mycket om henne själv.[16] *Anteckningar om Runeberg* är i tryck en knappt 200 sidor lång biografisk skrift med nedslag i och bilder ur olika skeden och miljöer i Runebergs liv, citat ur hans dikter och beskrivningar av personer som stod båda makarna nära. När Fredrika Runeberg skriver om Runebergs vardagsliv får läsaren samtidigt veta en hel del om makarnas gemensamma liv: om dem närstående personer, släktingar, samtalsämnen och författarskapen såsom de gestaltade sig på hemmafronten. I bokens första del fokuseras dessutom Fredrika Runebergs egen

bakgrund, när hon ger längre beskrivningar av den Tengströmska kretsen och hur Runeberg under studentåren introducerades i den. På så sätt kommer *Anteckningar om Runeberg* även att i hög grad handla även om henne själv. Merete Mazzarella menar att hon kanske rentav framträder tydligare i *Anteckningar om Runeberg* än i *Min pennas saga*.[17] Kanske beror det på att hennes roll i *Anteckningar om Runeberg* är klarare, att det ger henne en större frihet i skrivandet, eftersom hon här kan skriva om sig själv genom Runeberg och deras gemensamma liv.

Det är med andra ord motiverat att se *Anteckningar om Runeberg* som en viktig del av Fredrika Runebergs egen berättelse och självbiografiska projekt. Man kan också fråga sig i vilket förhållande hon själv hade tänkt sig att *Min pennas saga* och *Anteckningar om Runeberg* skulle stå till varandra. Eftersom vi inte exakt känner till verkens tillkomsthistoria är det svårt att uttala sig om hur hennes syn på det självbiografiska skrivandet utvecklades under arbetet med de båda skrifterna. Det står i alla fall klart att *Min pennas saga* och *Anteckningar om Runeberg* belyser olika sidor av Fredrika Runebergs liv, och därför förtjänar båda att läsas av den som vill studera hur hon dokumenterat sitt liv.

Till jubileumsåret har Svenska litteratursällskapet ändå valt att ge ut den text som Fredrika Runeberg uttryckligen skrivit om sig själv och sin egen pennas saga. Huvudtemat i *Min pennas saga* är hennes förhållande till skrivandet och hennes väg som författare, något som av förståeliga skäl inte är ett särskilt framträdande tema i *Anteckningar om Runeberg*. För det är just Fredrika Runebergs beskrivning av det svåra, men livsnödvändiga, skrivandet som berör mest

i *Min pennas saga*: ”Hvad mig beträffar var för mig skrifvandet ett oafvisligt behof, en tröst dessutom vid bekymmer, en ventil när mitt inre var öfverfullt af tankar och känslor. Jag måste skrifva, om än aldrig någon komme att läsa hvad jag skrifvit.” Att få berätta om sitt behov av att få skriva och att få dokumentera sitt författarskap för eftervärlden, var uppenbarligen viktigt för Fredrika Runeberg, så viktigt att hon ansåg det motiverat att skriva en egen berättelse om sin pennas saga. Mot slutet sammanfattar hon: ”Nå väl, må min pennas saga hafva varit en dröm, en och annan stund af bitterhet har den gett mig, mångfallt mera dock af tröst och verklig glädje.”

Källor och forskning

Karin Allardt Ekelunds utgåva av *Anteckningar om Runeberg* och *Min pennas saga* fick inget uppseendeväckande mottagande när den utgavs 1946, men noterades av de större dagstidningarna. Recensenterna konstaterar att man känner igen många av citaten från tidigare forskning om J.L. och Fredrika Runeberg, men välkomnar utgåvan eftersom de båda verken nu kan läsas också av allmänheten. Recensenterna koncentrerar sig främst på *Anteckningar om Runeberg* och diskuterar bl.a. bilden av poeten i vardagslivet, som familjefar och vardagsvillkoren för Fredrika Runeberg. I *Borgåbladet* (11.2.1947) och i *Björneborgs Tidning* (14.3.1947) publicerades en understreckare av Fredrik Böök som ingått i *Svenska Dagbladet*. Också han tar fasta på Fredrika Runebergs självuppoffring och hennes roll som hustru till natio-

nalpoeten. Lauri Viljanen i *Helsingin Sanomat* (5.2.1947) är den ende som speciellt tar upp *Min pennas saga* och uppmanar läsarna att läsa den före *Anteckningarna*, eftersom man då får en bild av författarinnan till båda verken och också läser dem i rätt tidsföljd. Han hör också till de få som betraktar verken ur ett mer självbiografiskt perspektiv. Den första delen av *Min pennas saga* beskriver Viljanen träffande som ”en ensam askunges sällsynta brådmogenhet, en barndom där böcker, kunskap och fantasins underbara värld ersatte leken.”

Min pennas saga och *Anteckningar om Runeberg* är inte de enda biografiska dokument som Fredrika Runeberg har lämnat efter sig. Dagböcker eller andra liknande journaler finns inte bevarande, men annan biografisk kunskap om Fredrika Runeberg kan man få genom att läsa t.ex. hennes många brev. De flesta av dem är ännu opublicerade, t.ex. den långvariga korrespondensen mellan henne och systern Carolina Tengström, och med Augusta Lundahl och Emelie Björkstén. Breven finns tillgängliga i Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland.[18] De brev Fredrika Runeberg skrev till sonen Walter och hans fru Lina, medan de bodde utomlands under 1860-talet, har med vissa undantag utgetts av Karin Allardt Ekelund i boken *Brev till sonen Walter* (1971).[19] Delar av hennes brevväxling med Zacharias Topelius och J. V. Snellman finns publicerad i *Konstnärsbrev* (1956) respektive J. V. Snellmans *Samlade arbeten* I–XII (1992–1999).[20]

Min pennas saga har använts och citerats flitigt av de flesta forskare som skrivit om Fredrika Runebergs liv. Det är troligen bristen på andra biografiska källor som gjort att

den ofta kommit att användas på ett rätt okritiskt sätt, som en direkt källa till hennes liv och författarskap. Den första som använder sig av *Min pennas saga* är J. E. Strömborg som i sin biografi om J. L. Runeberg, *Biografiska anteckningar om Runeberg* (1880–1901), även kort tecknar Fredrika Runebergs uppväxt och följer makarna Runebergs liv.[21] Alexandra Gripenberg och Helena Westermarck, som hörde till följande generation skrivande kvinnor efter Fredrika Runeberg, har tecknat sin föregångare i varsin skrift. Gripenberg har skrivit ett kapitel om henne i *Finska Qvinnor på olika arbetsområden* (1892) och Westermarck har utgett boken *Fredrika Runeberg. En litterär studie* (1904).[22] Den mest omfattande biografin om Fredrika Runeberg är Karin Allardt Ekelunds doktorsavhandling *Fredrika Runeberg. En biografisk och litteraturhistorisk studie* från 1942. Här används *Min pennas saga* som en av de primära källorna till beskrivningen av Fredrika Runebergs barndoms- och ungdomsår. Åsa Stenwall, som 1979 gav ut sin bok *Den frivilligt ödmjuka kvinnan. En bok om Fredrika Runebergs verklighet och diktning*, bygger mycket av sina inledande kapitel på citat ur *Min pennas saga*. Merete Mazzarella skriver om Fredrika Runeberg och *Min pennas saga* i kapitlet ”De två Fredrikorna” i *Att skriva sin värld. Den finlandssvenska memoartraditionen* (1993), där hon uppmärksammar ambivalenserna och anspråkslösheten som retorisk strategi *Min pennas saga*. I en opublicerad pro gradu-avhandling, ”Det ambivalenta jaget” (1997) tar Henrika Lax avstånd från det biografiska läsesättet och analyserar den underordnade jag-positionen i *Min pennas saga* utifrån psykoanalytisk och feministisk teori om självbiografier. Lax framhåller också att även *Anteckningar om*

Runeberg bör läsas som en självbiografisk text. Till hösten 2007 utkommer Merete Mazzarellas biografi *Fredrika Charlotta, född Tengström. En nationalskalds hustru*, där det självbiografiska perspektivet och de retoriska strategierna i *Min pennas saga* framhålls och verket jämförs med andra skrivande kvinnor i Sverige och Finland.

❖

1 Fredrika Runeberg: *Anteckningar om Runeberg. Min pennas saga*, utgivna av Karin Allardt Ekelund, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 310, Helsingfors 1946.

2 Henrika Lax har i sin otryckta pro gradu-avhandling ”Det ambivalenta jaget, en analys av Fredrika Runebergs självbiografiska verk” (Helsingfors universitet 1997, s. 5 f.) kritiserat Karin Allardt Ekelund för att hon i sin biografi *Fredrika Runeberg. En biografisk och litteraturhistorisk studie* (SSLS 291, Helsingfors 1942, s. 446) skriver att *Min pennas saga* var slutberättad 1869. Allardt Ekelund har då förbisett de två tilläggen, och tar inte heller i betraktande att en del av de många tillägg som Fredrika Runeberg gjort i bl.a. marginalen till *Min pennas saga* kan ha tillkommit senare.

3 Se bl.a. Merete Mazzarella, ”De två Fredrikorna”, *Att skriva sin värld. Den finlandssvenska memoartraditionen*, Helsingfors: Söderströms 1993, s. 98, Lax, ”Det ambivalenta jaget”, 1997, s. 55 f., Pia Forssell, ”Fredrika Runeberg – ambition och konvention”, *Finlands svenska litteraturhistoria*, första delen 1400–1900, Helsingfors och Stockholm: Svenska litteratursällskapet och Bokförlaget Atlantis 1999, s. 312.

4 ”Ur ett bref från utskottstiden” och ”I frågan om gift qvinnas rätt att själf disponera sin egendom”. Uppsatserna finns publicerade i Allardt Ekelunds *Fredrika Runeberg*, 1942, s. 503 ff. och 506 ff.

5 Uppsatserna finns i Svenska litteratursällskapets Historiska och litteraturhistoriska arkiv (HLA), SLSA 1104FR. Större delen av ”Hvad begära qvinnorna” finns publicerad i Allardt Ekelunds *Fredrika Runeberg*, 1942, s. 416 ff och 544 ff.

6 *Hesperus* (1795), *Leben des Quintus Fixlein* (1796) och *Titan* (1–4, 1800–1803) hör till Jean Pauls mest kända romaner.

7 Allardt Ekelund, *Fredrika Runeberg*, 1942, s. 456.

8 Lax, ”Det ambivalenta jaget”, 1997, s. 58. De sex arkiverade bladen om *Sigrid Liljeholm* finns i HLA, SLSA 1020.

9 Pia Forssell har i sin pro gradu-avhandling ”Sigrid Liljeholm och kvinnorollens gränser. En analys av Fredrika Runebergs roman” (Helsingfors universitet 1993) presenterat bakgrunden till romanen utifrån bladen om *Sigrid Liljeholm.* (Forssell 1993, s. 15) – Fredrika Runeberg uppger att hon för tragedin använt sig av en bok med brev och anekdoter om Carl XI samt Jonas Werwings *Konung Sigismund och konung Carl IX:des historia* (1746–47). För romanen om fru Catharina Boije hade hon använt sig av Dela Gardieska arkivet (utgivet 1831–44) och där funnit ”åtskilligt af intresse” också för den Flemingska tiden. För arbetet med Sigrid Liljeholm studerade hon den av Samuel Loenbom utgivna *Historiska märkwärdigheter, til uplysning af swenska häfder* (1768), ”några årgångar Åbo Tidningar, gamla almanackor med dels tryckta, dels handskrifna historiska anteckningar, biografiskt lexikon och s.v. nytt och gammalt”. Därtill utkom Edvard Grönblads *Handlingar rörande klubbekriget* 1–3 åren 1843–46, vilka Fredrika Runeberg uppger att hjälpte henne att förstå tiden.

10 *Helsingfors Tidningar* 14.1.1862, nr 10 och Litteraturbladet, januari 1863, nr 1 (J.V. Snellman, *Samlade arbeten* XI.1 1862–1868, Helsingfors: Statsrådets kansli 1998, s. 74 ff).

11 Åsa Stenwall, *Den frivilligt ödmjuka kvinnan. En bok om Fredrika Runebergs verklighet och diktning*, Stockholm: Natur och Kultur 1979, s. 100.

12 Fredrika Runeberg i brev till Augusta Lundahl 11.1.1841. Svenska litteratursällskapet, HLA, SLSA 1106.

13 Åsa Arping: *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2002, s. 228 ff.

14 Arping, 2002, s. 226 f.

15 Den första som uppmärksammat marginalanteckningen är Henrika Lax ("Det ambivalenta jaget", 1997, s. 75 ff.). – Allardt Ekelund citerar i en not till sin biografi om Fredrika Runeberg (*Fredrika Runeberg*, 1942, s. 523 f.) brev från 1870-talet av Olivia Swan till Carolina och Thilda. I dem ondgör sig Olivia Swan över Fredrika Runeberg och hennes "snillefoster" och över att hon föredrar sin egen släkt framom den Runerbergska. Efter Runebergs begravning skriver hon att Fredrika nu ska "slippa den här slägten, som alltid utgjort hennes plåga".

16 Se Mazzarella, *Att skriva sin värld*, 1993, s. 85, Lax, "Det ambivalenta jaget", 1997, s. 35 ff, Forssell, "Fredrika Runeberg – ambition och konvention", 1999, s. 312.

17 Merete Mazzarella: *Fredrika Charlotta, född Tengström. En nationalskalds hustru*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, under utgivning.

18 Breven finns i HLA i Svenska litteratursällskapets arkiv. Brevväxlingen mellan FR och CT bevaras i SLSA 1104FR. Brev från FR till AL finns i SLSA 1106 och brev från AL till FR i SLSA 1104FR. Korrespondensen mellan FR och EB finns i SLSA 1104.

19 Fredrika Runeberg: *Brev till sonen Walter 1861–1879, Köpenhamn, Rom, Paris*. Inledning och kommentarer av Karin Allardt Ekelund, SSLS 447, Helsingfors 1971.

20 *Konstnärsbrev. Urval ur den Topeliuska samlingen* utgivna av Paul Nyberg, SSLS 360, Helsingfors och Köpenhamn: Svenska litteratursällskapet i Finland och Ejnar Munksgaard, J.V. Snellman: *Samlade arbeten* I–XII, Helsingfors: Statsrådets kansli 1992–1999.

21 J. E. Strömborg: *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg* I–IV, ny upplaga utgiven av Karin Allardt, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1928–1931. Ett supplementband som handlar om åren 1860–1877 utgavs av Karin Allardt 1927.

22 Alexandra Gripenberg: ”Fredrika Runeberg”, *Finska Qvinnor på olika arbetsområden, Biografiskt album utgifvet af Finsk Qvinnoförening*, Helsingfors: Otava 1892, Helena Westermarck: *Fredrika Runeberg. En litterär studie.* Helsingfors: Söderström 1904.

Fredrika Runeberg

Min pennas saga

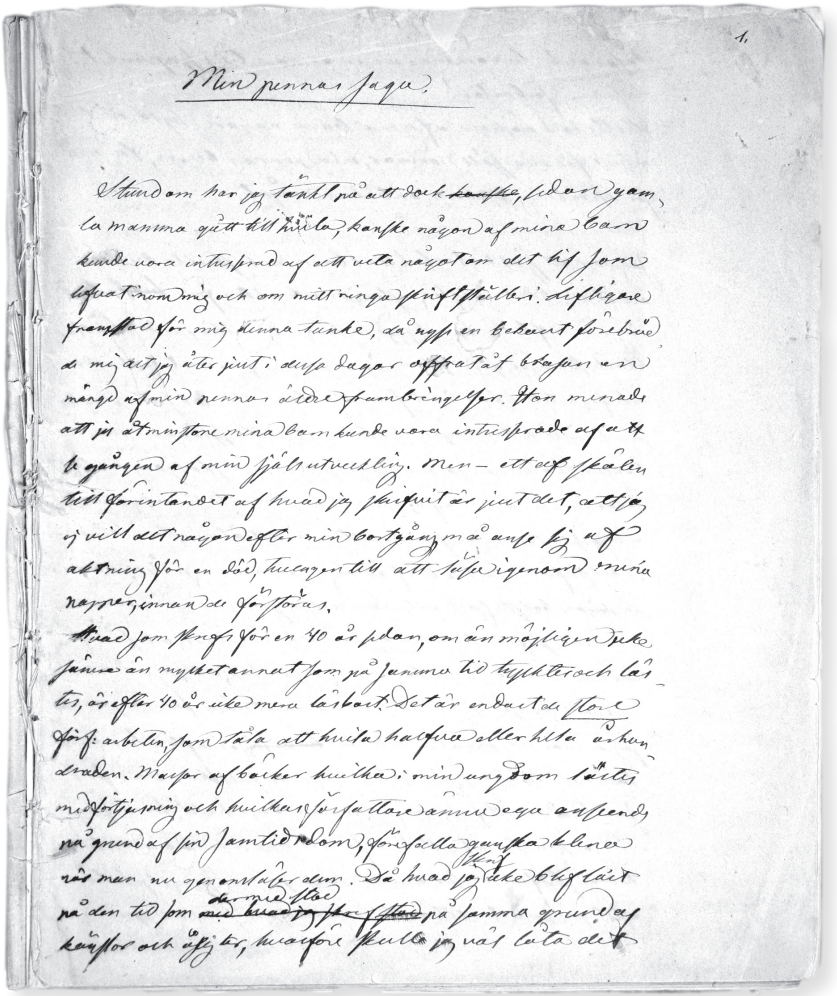

1.

Min pennas saga.

Stundom har jag tänkt på att dock ~~kanske~~, sedan gamla mamma gått till hvila, kanske någon af mina barn kunde vara intresserad af att veta något om det lif som lefvat inom mig och om mitt ringa skriftställeri. Det har framstått för mig denna tanke, då nyss en bekant förebrådt mig att jag åter just i dessa dagar offrat åt brasen en mängd af min penna äldre frambringelser. Utan min vetande att jag åtminstone mina barn kunde vara intresserade af att se gången af min själsutveckling. Men – ett af skälen till förintandet af hvad jag skrifvit är just det, att jag ej vill det någon efter min bortgång med ande kj af aktning för en död tvingas till att läsa igenom min penna rapper, innan de förstöras.

Hvad som skref för en 40 år sedan, om än möjligen lika jämte än mycket annat som på samma tid tryckts och lästs, är efter 40 år icke mera läsbart. Det är endast de stora förf: arbeten, som tåla att hvila halfva eller hela århundraden. Major af böcker hvilka i min ungdom lästs med förtjusning och hvilkas författare ännu äro populära, på grund af sin samtidsdom, förfallna gunsta bleno nu men nu genomläser dem. Då hvad jag icke blef läst på den tid som ~~med hvad jag skref~~ der med skrifvit på samma grund af känsor och åsigter, hvarför skulle jag nu läta det

Första sidan i *Min pennas saga.*

Stundom har jag tänkt på att dock, sedan gamla mamma gått till hvila, kanske någon af mina barn kunde vara intresserad af att veta något om det lif som lefvat inom mig och om mitt ringa skriftställeri. Lifligare framstod för mig denna tanke, då nyss en bekant förebrådde mig att jag åter just i dessa dagar offrat åt brasan en mängd af min pennas äldre frambringelser. Hon menade att ju åtminstone mina barn kunde vara intresserade af att se gången af min själs utveckling. Men – ett af skälen till förintandet af hvad jag skrifvit är just det, att jag ej vill det någon efter min bortgång, må anse sig af aktning för en död, tvungen till att läsa igenom mina papper, innan de förstöras.

Hvad som skrefs för en 40 år sedan, om än möjligen icke sämre än mycket annat som på samma tid trycktes och lästes, är efter 40 år icke mera läsbart. Det är endast de *stora* förf: arbeten, som tåla att hvila halfva eller hela århundraden. Massor af böcker hvilka i min ungdom lästes med förtjusning och hvilkas författare ännu ega anseende på grund af sin samtids dom, förefalla ganska klena när man nu genomläser dem. Då hvad jag skref icke blef läst på den tid som dermed stod på samma grund af känslor och åsigter, hvarföre skulle jag väl låta det läsas och bedömmas ur s. 2
en annan tids synpunkt? Läsas – förkastas!

Skulle dock möjligen af mina barn någon hysa ett intresse för min själs drömmar, min pennas barn, så må för dess räkning jag derom anteckna något.

Jag var ett sjukligt och klent barn och skulle derför, enligt den tidens åsigter, instängas och aktas för beröring med luft. En kring byggd, instängd, djuptliggande, källarlik och stenlaggd gårdsplan, några alnar i qvadrat, lockade ock föga till lekar i det fria. Dockor eller leksaker ägde jag icke, icke heller någon lekkamrat. Alla syskonen voro betydligt äldre än jag och sysselsatta med skolgång och lexor. Men jag brann af begär att kunna läsa ”roliga böcker” och sysselsatte mig derför mycket med att åtminstone betrakta bokstäfverna och att af än en, än en annan, fråga namn på någon bokstaf, och att under det jag sprang ikring i rummen utan bok stafva tillsammans ord och meningar, och så befanns, när man ernade börja lära mig läsa i bok, att jag redan innehade konsten. Jag torde väl då varit nära fem år gammal. Jag erinrar mig ännu särdeles väl en afton hos min Farbror Erkebiskop Tengström, der ett sällskap var församladt för att fira någon namnsdag i huset, huru jag vid soupén framkallades för att uppläsa dagen till heder skrifna verser, hvilka lågo på en spegelplatå midt på bordet. Att detta var någon slags
s. 3 uppvisning föll mig icke in. Verserna skulle uppläsas, och när ett barn fanns tillhands, så besvärades naturligtvis dermed ingen fullvuxen, detta föreföll mig högst naturligt.

Också vid danstillställningar i Erkebiskopshuset, hände stundom att jag fick följa med mamma och äldre syster. Flere herrar roade sig med att dansa med den lilla fyraåriga slabbertackan i röda klädningen och krusiga peruken, och med mina små fötter trippade jag af hjertans grund i den stora salen. Detta var min brillanta tid! Men när Grefve A. Armfelt, då en ung student, knäböjande emottog sin lilla

dam vid återkomsten från figurén, eller då man skrattade åt att jag som allvar antog en dansuppbjudning af den ytterst vanföre gamle professor Wallenius, då började jag fundera på att man gjorde narr af mig och upphörde att dansa. Sednare som fullvuxen blef jag alldrig särdeles road af dans, och aldrig brillante som vid 4–5 år.

Något annat barn fanns icke inom kretsen af närmare anhöriga och vänner, och ungdomen inom slägten fann sig derför road af att prata och retas med mig. Många bittra tårar gret jag sen i tysthet öfver att jag låtit reta mig att bli förtretad, och så tog jag åter helst min tillflykt till de kära böckerna och läste alt som föll mig i händerna, från Kajsa Warg och almnackan, till böckerna i min fars bokhylla, alla mer och mindre öfver mitt begrepp.

För att lära mig sy, kanske ock för att ge mig sysselsättning sattes jag i en skola för små barn. Cathekesen hade jag förut lärt mig sjelf ”utantill”, dock stundom förhörde mig mor eller syster något deri. Tvenne år å rad fick jag ”läsa för presten” i kyrkan, var stolt öfver min granna ”lässedel”, men högst missnöjd öfver att bli altför litet förhörd, då jag dock visste att jag hade stapplat endast två ord på hela katechesen, som jag dagen förut för mamma hade rabblat upp från perm till perm. Också skrifva hade jag egentligen lärt mig sjelf. Att jag fick ringa eller ingen undervisning i dessa förkunskaper, kom sig troligen deraf att jag torde ansetts vara altför ung, för att ännu börja med någon läsning. s. 4

Huru länge jag gick i syskolan vet jag ej, men torde väl innehaft mina sju år då jag slutade min skolgång der och började läsa hemma för min äldste bror, hvarmed jag sedan, med afbrott för sjuklighet och dylikt, fortfor i flere år.

Han var en regelns man, noggrann, bottenärlig, full af egenheter, men god och välvillig emot mig, ehuru hans method var jernhård. Under hela det första året fick jag utom biblisk historie, för honom läsa endast tysk grammatika, och när jag kunde min Stridsberg ”som vatten” gaf han mig i händerna en chrestomati och lexikon: ”öfversätt och resolvera”, ingen ledning vidare. Hvarje fingervisning skulle han ansett som ett hyende under hågen för beqvämlighet, men visst skulle jag veta att för hvarje ord redogöra in i minsta punkt, när jag ändtligen vågade mig fram med lexan.

s. 5

Lifligt står ännu för mitt minne min häpenhet för hur jag skulle reda mig i denna underliga fremmande verld af ord och grammatikaliska termer och former som jag ej begrep; men det måste gå och det gick, ehuru åtminstone de första dagarna jag kände mig helt förvirrad och olycklig.

På mina fristunder fortfor jag att läsa alt som föll mig i händerna, likt och olikt, t. ex. företalen i grammatikorna dem jag, äfven under skoltimmarna, otaliga gånger genomläste.

När jag först började nedskrifva mina funderingar vet jag ej. Det första jag deraf kan erinra mig var vid ingången af ett nytt år. Jag var högst missnöjd öfver att Åbo Tidningar det året ej bestod några nyårsverser. Troligen hade sådana funnits året förut, och jag hade dessutom hört min mor recitera pikanta nyårsverser, jag tror af Choraeus, som varit personligen bekant i mitt föräldrahem, och om hvilken ofta berättades anekdoter och hvars verser anfördes. Verser förekommo ock ofta vid tillfällen inom ”slägten” och jag ansåg som en stor brist att inga nyårsverser syntes till,

hvarför jag beslöt att sjelf skrifva åt mig sådana. Ännu minnes jag början:

Det nya året ren lyft på sin hatt
och sagt åt det gamla, godnatt, godnatt

Men hvad vidare följde minnes jag icke, ej heller huru vidlyftig utgjutelsen var. s. 6

Sednare, kanske vid omkring 10 år, skref jag en saga, antagligen efter Leopolds ”Kräket eller de tre svåra orden”, af den minnes jag ännu innehållet. Jupiter sände till menniskorna en vagnslast dygder och laster, en hvar med vidfästad namnsedel. Lasterna öfverväldigade snart dygderna hvilka voro altför fromma för att söka försvara sig, och så fäste lasterne på sig dygdernes namnlappar och tvungo dem att bära sina namn. Då de hunnit jorden hastade männen att tillegna sig de egenskaper som buro vackra namn och när det slutligen tilläts äfven qvinnorna att komma för att få sin del, funnos qvar endast de egenskaper som nu buro lasters namn. Derföre, så slutades sagan, bära än i dag männens laster namn af dygder, och qvinnornas dygder deremot benämnas ofta fel.

Den luft som omgaf mig borde kunna antagas hafva varit fylld med litterära ämnen. Min farbrors förtjenster åt detta håll äro kända och i hans hus umgicks hvad Åbo ägde af framstående män inom vetenskapens och litteraturens område. Hans söner så väl som mina tre bröder studerade och vunno magistergrad. Döttrarna gifte sig med professorer och universitetsadjunkter. Verser producerades, som nämndt är, vid alla möjliga festligheter inom familjen. En

julklapp utan sin vers påskrifven, var nästan omöjlig. Dagarna före jul fabricerades verser på alla håll och synnerligen sjelfva julafton, då den närmaste slägten vanligen sam-
s. 7 lades i min farbrors hus. Då gjordes verser i massa, barn af ögonblicket och döda med ögonblicket. De flesta utsopades julmorgonen med omslagspapperen, några få blefvo tillfälligtvis tillvaratagna och upplästes kanske ännu en gång juldagen.

Före min tid ansågs hvarje boklig kunskap som sträckte sig utöfver utanläsning af cathechesen, såsom icke allenast onödig, utan rent af förderflig för fruntimmer. Många föräldrar skickade visserligen sina döttrar på ett eller par år till Stockholm i pension, ja till och med från mindre bemedlade hem för att några år der tjena i fina hus. Detta skedde egentligen för att lära skick och sällskapston, sy schattersöm och uppsnappa flere eller färre franska glosor för att dermed kunna späcka sitt tal. Så hade äfven min mor vistats ett år i en pensionsanstalt i Stockholm. Nu hade dock ett och annat hem börjat att vilja meddela äfven döttrarna någon undervisning. Fru Danét höll redan i Åbo en pensionsanstalt, der flickor lärde sig något franska, litet historie och geografi och grannlåtssöm, och några få, deribland mina föräldrar, och min farbror, lät i döttrarnas uppfostran läsning ingå som en vigtig del. Det är sannt att i mitt hem mest framhölls för oss nödvändigheten af att skaffa oss kunskaper för att i nödfall kunna försörja oss som guvernanter, men icke lemnades heller ur sigte nyttan af vetande äfven då det icke får användning som brödförvärf. Mamma be-
s. 8 kymrades dock ofta af tanken på att jag altför litet sysselsattes med söm och i följe deraf ej var flink i nålens bruk, hvari

syster Carolina, fyra eller nära fem år äldre än jag, var väl inkommen och arbetade både fort och väl. Min far deremot förklarade att jag nu borde få läsa, och skulle nog sednare komma in i konsten att sy. Och i sanning tror jag mig utan skryt kunna säga, att jag sedan vid 16–17 år och framgent, presterade lika mycket och lika godt arbete i syväg som de af mina jemnåriga hvilkas hela verksamhet från barnaåren rigtats endast på handarbetet.

Jag kan ej afhålla mig ifrån att här göra en, egentligen icke till saken hörande anmärkning. Då ännu i våra dagar så mången påstår att forntidens uppfostringssätt var vida lämpligare att bilda dugliga qvinnor, än nutidens, hvaraf kom det sig då att det hån – ja förakt, hvarmed qvinnorna ännu i min barndom alltid omtalades, nu dock så betydligt minskats? Tag snart sagt hvilken bok, hvilket tidningsblad som helst, från denna tid, och man skall alltid finna samma kära betraktelseämne, qvinnornas oduglighet, som man ock ständigt hörde i samtalslivet. Hennes lögnaktighet, prat- och sqvallersjuka, oduglighet, tanklöshet, brist på omdöme m. m. m. m., var det stående ämnet, att ej tala om det ända till tröttsamhet, ständigt drifna gycklet öfver de stackars gamla ogifta qvinnorna. Att en man skulle kunna anse sig ha nöje af ett samtal med sin hustru, var något som nästan ej sattes ifråga. Med ett ord sagt, qvinnan var ett syndastraff, som jemnt hånades och jemt klandrades. Icke hör man ju dock nu för tiden ett sådant ideligt gnat. Är det då qvinnorna som genom en sednare tids uppfostran, huru bristfällig den än må vara, lärt sig att bättre fylla sin plats i lifvet, och ge mindre anledning till tadel eller är det männen som nu blifvit artigare, eller – – – mindre orättvisa? s. 9

Men nu vill jag återgå till min barndoms och uppfostrans historia.

Vid inemot 13 års ålder eller år 1820 åtföljde jag mina förälldrar på en resa till Österbotten och qvarlemnades hos min morbror och hans famille, på en egendom nära Brahestad, Ollinsaari, i hopp att genom ombyte af klimat jag skulle öfvervinna en envis frossa, hvilket ock lyckades. Första dagen jag vistades här fyllde jag mitt trettonde år.* Här blef nu ett för mig ovandt lif. Fyra flickor, vid min ålder och litet yngre, togo mig om hand, lärde mig att skutta omkring på drifvan, då det var kallt så att det brakade i knutarna, att kasta mig öfver trädgårdsplanket i st. f. att sedesamt gå ut genom porten, och dylika för det instängda stadsbarnet ovana mandater.

Älsta systern i huset, var en för sin tid ovanligt bildad och beläst qvinna. Hon hade med sina bröder deltagit i den undervisning informatorn meddelat, och sedan under ett par år i Stockholm fulländat sin uppfostran. Hon var nu sina
s. 10 systrars och min lärarinna. Tyska hade jag redan länge ledigt läst, äfven öfversatt fritt ur bok, med franska redde jag mig ock ganska hjelpligt. Musikundervisning erbjöd mig nu ock ”Syster Carin”, men dels visste jag att i hemmet ej

* Så ansåg jag det då och har trott det altsen, men nu, flere år efter det detta nedskrefs, har jag funnit ett gammalt bref hvilket tyckes utvisa att det var vintern 1820–21 som jag vistades på ”Ollinsaari”, och då jag är född 1807, så måtte jag ju fyllt 13 år besagde dag. Men en besynnerlig blandning har alltid varit gällande i afseende å min ålder. Kyrkboken i Borgå och jag tror äfven i H:fors uppger mitt födelseår till 1809, hvilket är orätt.

fanns tillgångar nog att bekosta instrument och undervisning sen jag återkommit hem, dels ansåg jag mig dåligt lottad i afseende å musikaliska anlag, hvarföre jag begärte och fick tillstånd att förvandla musiktimmarna till rittimmar, och egnade mig åt denna sednare konst med en verklig passion, utan att ana att jag, med hvad som på den tiden stod att se och att lära, icke allenast af Syster Carin utan äfven i hela vårt land, aldrig skulle kunna förvärfva någon slags talang.

Det friska rörliga lifvet på landet gjorde mig godt både till kropp och själ. Mager och ”tanig” som en skrika vid ditkomsten, återvände jag efter ett år till Åbo, frisk och rask. Icke tror jag att läsningen just gick framåt under detta år, men att jag i många fall hade af denna tid gagn är otvifvelaktigt. Hittils hade jag sällan varit i tillfälle att leka med andra barn. Ibland dem jag stundom träffade i Åbo var J. J. Nervander den jag nästan bäst trifdes med. Vi läste och funderade med hvarandra, men lekte sällan. Men nu var jag häruppe jemt tillsammans med jemnåriga flickor, och tack vare ”syster Carin” och deras bröder, voro dessa flick- s. 11
or lifvade och intresserade af läsning och i bildning öfver mängden.

Vid denna tid hade jag redan slukat massor af romaner, dels som föreläserska för mor och syster, då de suto vid sin söm, dels i tysthet för mig sjelf; men emedan mina nuvarande leksystrar icke hade tillstånd att läsa sådana, beslöt äfven jag att afsäga mig sådan läsning, men hade svårt nog att stå vid mitt beslut, då i huset fanns en rik samling romaner, deribland sådana som jag just längtat att få läsa. Emellertid stod jag fast vid mitt beslut, och romanerna blefvo oläs-

ta för detta år. En art läsning hvaraf jag var särdeles road, var resebeskrifningar. Hemma försedde mig min älste bror och lärare ofta med sådana, och jag läste dem ifrigt, oaktadt min syster, hvars ord eljest hade stor vigt för mig, fann sig helt förtretad af att jag kunde finna mig road af ”något så tråkigt”.

Historisk läsning fanns här på landet temmeligen rik tillgång till. Sådan hade jag ock funnit i min fars bokhylla, men i hemmet voro dock rikast representerade svenska skalders verk, hvilka funnos i temmeligen fullständig samling, ända till tiden för den s. k. nya skolans uppträdande. Alt sådant, liksom ock ”Journal för svensk litteratur” och diverse andra vidlyftiga tidskrifter, alt hade jag om hvartannat genomlupit. Men Atterbom och öfriga Phosphorister hade jag hört omtalas mera som dårar och fantaster än som läsvärda författare. Nu hade jag dock råkat ut för ett motsatt sätt att se sakerna, och ifriga strider utkämpades härom emellan mig
s. 12 och lekkamraterna. ”Syster Carin” sjöng Atterboms ”blommor” med Nordbloms musik, och proppad af sundt förnufts- och smakpoësie, hade jag min fröjd öfver att gyckla öfver ”den döende kraftens hjertblods rop”, ”Drottningen från Saba i Österlands ståt” som ”väfver gåtors försåt”, ”Sefyrens segel” o. s. v., och var vid mina tretton år obeskrifligt akademiskt sinnad.

En resande theatertrupp gästade Brahestad. Det var som om ett raseri skulle gripit stadsboerna. Alt hvad lif och anda hade skulle på theatern. Man talade om någon, som pantsatt sin silfversked för att få pengar att betala sin billet. Äfven vi barn fingo många gånger vara med om det efterfikade nöjet. Nu blefvo vi ifriga att leka theater. Alla

söndagseftermiddagar och snart sagt alla lofstunder, gafs representationer. Jag hade redan i Åbo ett par gånger spelat med vid barnspektakler, och tvenne sådana deraf det ena på tyska ordentligt öfverlästa och repeterade, uppförde vi äfven under året, men den vanliga theater leken bestod deri, att någon af oss, vanligast jag, antingen efter någon theaterpjes den vi läst eller hört berättas, eller ock helt och hållet efter egen uppfinning konstruerade ett slags skelett till en komedi eller dram, ja väl tragedi ock ibland. Detta meddelades berättelsevis åt de medspelande, rollerna fördelades, några stolar lyftades fram på golfvet, ett par ljus ställdes der framföre, och så var theatern färdig. Ett eget nöje var att genom hvad man sjelf talade, söka till att leda de medspelande att säga just det man önskade för att få ge en replik som man uttänkt, eller för att få styckets plan att gå just så som man ville. Emellan uppträdandet var man åskådare, liksom den eller de af oss fem flickor, som för gången ej var medspelande. Sällan behöfdes alla, då hvar och en af de medspelande utförde flere roller. s. 13

Ett annat aftonnöje var att berätta sagor, också de vanligen uppfunna under berättandet och likväl i så hög grad intresserande. Jag minnes huru den nioåriga Emelie, med tårar i de vackra ögonen, bad ifrigt: ”nej – nej – gör det inte så ynkligt – låt det nu bli bra igen”. En afton satte sig i vår ring en ung man, en af min morbrors skrifvare, och lofvade berätta oss en saga. Detta var särdeles roligt, men han hade ej hunnit långt innan jag utropade: ”Ah, Aladdin eller den underbara lampan”. (Jag hade läst Oehlenschlägers bearbetning, Tusen och en natt visste man på den tiden just ej mycket af hos oss.) Det var endast med möda vi lyckades

öfvertala berättarn att fortsätta, sedan han fann sin saga förut känd, åtminstone af en af åhörarne.

Ett annat vinternöje var skifferskrift. I Schillers ”Geisterseher” hade jag funnit en der afritad klaf. Den skulle försökas. Billetter i skiffer flögo omkring åt alla håll, också i all vår hjertas oskuld till den nyss nämnde skrifvarn, som skref så vackra skifferbokstäfver åt oss tillbaka. Men något slags kurtis eller flammande kom lika litet härvid ifråga, som någonsin för mig ens sednare. Hvarken som half- eller fullvuxen sysslade jag med någon slags kärlekssvärmeri eller romaneskhet, och jag läste dock romaner alldeles oerhördt. Kanske just emedan sådan läsning alldrig förbjöds mig, att de derföre aldrig fingo någon hemlighetsfull retelse för mig. Det tvetydiga som väl torde funnits i mången
s. 14 bok, förstod jag ej. Den rena är allting rent. Romaner läste jag som sagor, som inbillningsfoster med lika litet anspråk på fotfäste i verkligheten som sagorna. Ännu som fullvuxen blef jag skrämd när någon herre visade mig artighet eller sade mig en compliment, fullt öfvertygad om att jag måtte hafva i något afseende betedt mig opassande, efter sådant kunde komma i fråga. Ja, jag måste tillägga, att det är nu först på ålderdomen jag fått begrepp om att unga flickor, som göra anspråk på renhet och sedlighet, likväl kunna föreha diverse fladder, flammor och kärleksfantasier. Om något sådant i min ungdom föregick omkring mig, anade jag det åtminstone ej.

Men jag kom nu långt ifrån mitt österbottniska år. Dess många glada sidor uteslöt dock icke många ledsamma stunder. Vid hvarje gnabb emellan barnen var jag dock alltid den fremmande kycklingen, som sällat sig till en annan kul-

le, och efter min vana, antog jag som gifvet att felet var helt och hållet på min sida när jag naggades, och sörjde öfver att jag ej visste huru jag rätt bordt skicka mig.

Jag har ordat vidlyftigt om detta år, ty det var för mig i flere afseenden en vändpunkt. Jag hade blifvit friskare och i följe deraf mindre fallen för att grubbla och lefva inom mig sjelf. Jag hade lefvat och lekt tillsammans med andra barn, med intresse för samma barnsliga funderingar som sysselsatte mig sjelf. Och just derföre att jag hade blifvit friskare, reflekterade jag mindre öfver mig sjelf och minnes ganska litet om de närmast påföljande åren, ända till dess jag vid sjutton år på egen begäran, fick börja att gå uti Fru Salmbergs, då nyss inrättade skola. Visst erinrar jag mig att jag förehade något skrifveri, har dunkelt minne af en påbörjad roman, en dito theaterpjes och diverse annat som sedan brann opp i Åbo vid dess stora brand, men jag hade nu blifvit stora flickan och temmeligen rask till min hälsa, nu skulle tiden tagas i akt. Flitigt och ideligt sydde vi nu, synnerligen min syster, men också jag oklanderligt. Till läsning, skrifning och det kära ritandet gafs föga tid. En kort tid hade jag ock gått i skola hos en fru Johnson der jag snart någorlunda lärde mig *tala* och *skrifva* fransyska, emedan vår lärarinna ej ens rätt bra förstod svenska. s. 15

Att unga flickor af herrskapsklassen skulle lära sig fransyska, hade numera blifvit en gifven sak, äfven tyska var numera ej ovanligt, men utom en vanligen ganska löslig språkkunskap, samt något litet historie och geografi, nästan i utanlex form, var nästan alt annat vetande ännu förbjuden frukt, och mer och mer började jag förstå att så var, och gömde mina ”Eulers bref i fysiken” och dylikt, så troget

att ingen utom hemmet skulle få aning om att jag vågade syssla med slika vådliga ämnen. Mina skrifverier anade ingen, ej ens min syster.

Denna tid florerade ännu de så kallade Caffen. Hvarje hus skulle hålla åtminstone sitt ”årscaffe”, stora notvarp, dit stundom samlades sina hundrade fruntimmer. Inom slägten föreföll dess utom nästan dagligen smärre caffebjudningar. Mor och syster voro dessutom stundom borta på soupeer och danser, men jag satt helst hemma. Ful och
s. 16 föga älskvärd som jag syntes mig vara, trifdes jag ej bra i sällskap, och fick hemma efter behag använda de stunder som i alla fall skulle varit förspilda för arbetet, om jag varit borta. Sålunda vann jag någon tid för läsning, ritning och någon gång äfven till skrifning. Tiden efter kl 7 sist 8 på qvällen, då caffesällskaperna vanligen skingrades, fingo vi använda till att roa oss med läsning, likså söndagarna, men klockan föga öfver 9 om qvällen skulle alla ljus i huset släckas, så framt ej, hvilket ytterst sällan hände, fremmande voro inbjudna till soupé eller ock föräldrarne sjelfva voro borta på tillställningar som drogo ut på qvällen. Min far hade ondt om sömn och derföre skulle alt vara tidigt tyst, och att sednare åter tända vårt ljus för att läsa i smyg, satte vi aldrig i fråga. Tiden blef dock för mig alt knappare. Jag nödgades altmera börja lefva med i sällskapslifvet, för att förvärfva sällskapsvana och icke bli en enstöring, och kunde numera ej heller såsom tidigare ofta hände när jag med mamma följde på besök, sätta mig i första vrå för att läsa i någon framme liggande bok. Jag var nu stora flickan och måste aflägga sådant oskick. Men hvad mor och syster icke anade var att det blef mig alt mera tungt att sy-

nas i sällskap, just i följd af de tillrättavisningar jag vid hemkomsten från hvarje sällskap, fick uppbära för mitt uppträdande der. Troligen välförtjenta och utan all fråga väl menta, men föga egnade att stärka mitt mod. Jag trodde mig vara så ful, så obehaglig, så i allo bristfällig och felande att jag trodde mig ej ens kunna af någon bli afhållen, och s. 17
var tungsint och grubblande med föga glädje af lifvet och mina 17 eller 18 år.

Så började jag min skolgång hos Fru Salmberg. I Fruntimmers skolorna på den tiden tillgick mycket annorlunda än nu för tiden. En hvar läste sin skilda lexa, hade sitt skilda arbete. En skref, en annan gick fram och anmälte sig kunna sin lexa i parlören, för att bli förhörd, en tredje sträfvade med sin öfversättning o. s. v. Undervisningen var i allmänhet i dessa skolor högst ytlig, hos Fru Salmberg dock något grundligare.

Snart lyckades jag vinna denna värderade lärarinnas vänskap och välvilja i så hög grad, att hon för mig blef lika mycket en vän som en lärarinna, och efter slutad skolgång, hvilken varade endast tre fjerndels år, erbjöd hon mig att fritt, tre eftermiddagar i veckan komma till henne för att ytterligare öfva mig att tala och skrifva tyska och franska, samt läsa engelska.

I varmt, tacksamt minne bevarar jag denna utmärkta lärarinna och vän. Jag tror att hon fattade mitt lynne bättre än någon annan, att hon märkte det djupa behof af kärlek, som bodde inom mig.

Som ett bevis på hur klen tanke jag hade om mitt utseende vill jag omnämna, att då hon en gång försäkrade mig det jag icke behöfde anse mig nog ful, ”pour faire peur aux

gens” blef jag helt glad öfver den i sanning torftiga komplimenten.

s. 18 Emellertid klarnade min själ dag för dag. Hade jag lyckats vinna vänskap af denna utmärkta, präktiga qvinna utan att slägtskap eller andra af mig sjelf oberoende förhållanden dertill förbundo henne, så måtte jag ju dock äga hos mig något värdt att älska. Äfven skolkamraterna visade mig vänlighet och tillgifvenhet. Jag kunde således bli afhållen äfven af andra än dem hvilka voro nästan sagt tvungna dertill genom blodsbandet. Jag kunde ju sjelf förvärfva mig ett rum i människors vänskap. Det var som om solen gått upp i mitt inre, och jag kunde nu vara glad, ehuru nu verkliga anledningar till bekymmer sammanstötte. Min far dog. Min mors gård brann ett par år derefter vid den stora vådeld som 1827 lade i aska nästan hela Åbo stad, och, hvad jag dock aldrig fann svårt eller besvärligt, för mig blef en nödvändighet att sjelf förtjena hvad jag behöfde till kläder och handpenningar genom förfärdigande af allehanda fina arbeten till försäljning. Sådan försäljning måste dock ske under största hemlighet, ty att arbeta för betalning ansågs på denna tid såsom högst nedsättande, ja en verklig skam för en flicka som ville räkna sig till s. k. ”bättre folk”. Mitt uppehälle hade jag hemma hos min mor.

Vid den stora branden bärjade jag på mina armar en stor del af husets lösegendom, deribland äfven de få böcker jag ägde, men ansåg icke löna mödan att utbära mina papper, och sålunda tog första afdelningen af hvad jag skrifvit, ett ”lysande” slut.

Schiller hade länge varit min älsklingsförfattare, Göthe anslog mig mindre. 1823 eller 24 fick Schiller en svår med-

täflare som småningom slog honom ur brädet. Jag kände Walter Scott förut ej ens till namnet, man kände ännu denna tid också icke ännu med visshet hvem som var författare till de s. k. Waverley romanerne. Då förde ödet i mina händer Guy Mannering, som jag läste med beundran och högsta förtjusning, och har sedan bibehållit min endast alt mer stegrade beundran. Är också i hans romaner så pass hemmastadd, att jag nära på kan säga mig kunna dem samtliga utantill, om än ej ordagrannt. Frithiofs saga läste jag snart efter dess framträdande, men ehuru föregången af ett stort beröm, gjorde den på mig icke särdeles intryck. Sednare smittades dock äfven jag af den gängse Tegnérs manin, och kunde recitera Frithiof nära nog vers för vers utantill, ännu länge sedan den uppfladdrande förtjusningen redan hunnit svalna. Äfven Jean Paul älskade jag en kort tid högt, men den förtjusningen öfvergick snart nästan till leda vid hans falska pathos. Shakespeare kände jag nästan endast genom Schillers bearbetning af Mackbeth och genom Hamlet som jag sett uppföras.* s. 19

* Här vill jag, med anledning af min läsning, göra en anmärkning, nemligen att jag läste ovanligt fort såväl redan denna tid som sednare. Detta hade jag vant mig till genom att alltid ha knappt om tid till att läsa sedan jag blef fullvuxen. Då jag en tid nödgades ligga orörlig, så att jag ej ens kunde sy, men väl läsa, kunde jag på f. m. läsa en roman, på e. m. en annan, en af W. Scott t. ex. Mången trodde mig sålunda ej veta hvad jag läst, men så var ej fallet, jag kunde ju t. ex. ofta sedan för Rbg referera bokens innehåll och derur för honom uppläsa stycken som framstående i godt eller dåligt. Stundom när en bok rätt behagade mig kunde jag genast läsa om den en gång till. Någon hade omberättat att jag på en natt, då jag vakade öfver att ej Hannes

Äfven Runeberg gjorde jag denna tid bekantskap med, som författare nemligen. Personligen voro vi förut bekanta, och slägt, sysslingar eller så kallade småkusiner. En afton i min farbrors hus då vi, såsom i vår krets ej ovanligt var, roade oss med lekar, förekom äfven en lek der dom fälldes öfver ett kort, och den hos hvilken kortet slutligen stannade, var pligtig att utföra det ådömda. Samma min fordna lärarinna under mitt vistande i min morbrors hus, den då så
s. 20 kallade ”Syster Carin” nu nyss gift och bosatt i Åbo, dömde ett kort till att prestera en sång till solen. Kortet började sin vandring och stannade slutligen i följe af lekens gång, hos Runeberg, hvilket väckte stort jubel, ty man visste att han brukade skrifva vers, ehuru ingen af oss sett något deraf. Han underkastade sig nu domen, och lofvade att i nästa nummer af Åbo tidning, meddela den äskade versen.

Sången befanns rigtigt införd i bladet och min förtjusning var utomordentlig. Med bladet i hand sprang jag emot en god vän, som kom till mig på besök, och utbrast i min ifver: ”läs – läs – Icke är det Franzén och icke är det Tegnér, men få se om ej han med tiden kommer att öfvergå dem båda”.

En vistelse af några veckor under sommarn 1827 på Pargas prestgård (Erkebiskopens anex) der Runeberg då var

---

skulle få rifva rugorna af sitt lilla brända ansigte, hade läst i det närmaste hela Eugene Sues Pariser mysterer. Man bevisade mig att sådant vore omöjligt, och jag brydde mig icke om att säga det så likvisst varit fallet. Icke ansåg jag slik snabbläsning som någon ära, men att den för mig var mycket bra, det är säkert, då min tid alltid var så noga upptagen af arbete att till läsning föga fanns någon stund.

informator för ”barnbarnen”, blef första anledningen till närmare bekantskap oss emellan.

Syster Carolina var nu gift. Hemlös efter branden sökte sig min mor ett hem å den s. k. Pargas Malm, en småstadslik kyrkby. Min farbror och Faster med barn och barnabarn qvarstadnade nu ock mot vanan, äfven öfver vintern, på Prästgården.

Min penna hade under de sednare åren nästan hvilat. En sägen från Nordligaste Finland hade jag dock bearbetat: en flicka som midsommarnatten framkallar vålnaden af sin blifvande fästman, emottager, emot förbud, af honom s. 21
den gåfva han bjuder. Den består af en knif, som sedan blir hennes egen, hennes mans och hennes barns bane. Sägnen vederbörligen utstyrd med kärlek och svartsjuka m. m. gaf stoff till ett litet häfte, afdeladt i sånger dels rimmad dels orimmad vers. Vid den stora härjande eldsvådan hade jag arbetat strängt för att rädda min mors lösegendom, och var derefter temligt illa medfaren med blodblåsor under naglarna på händer och fötter o. s. v. men för resten vid godt kurage, och sedan jag jemte hemmets trotjenarinna, gamla Lisett, hade ordnat vårt blifvande enkla hem på landet, blef tiden mig lång innan mamma afslutat affärer som qvarhöllo henne ännu några dagar i staden, med handarbetet ville man ej ännu rätt komma sig före, efter de många händelser man nu nyss genomgått vid och efter den stora förstörelsen, och så syntes det mig att jag kunde utan att förebrå mig det, taga mig tid att skrifva. Det blef en berättelse ”Ur tantes dagbok” i då för tiden vanlig romanform. Troligen bar den spår af att vara ett barnverk. Jag förvarade länge nog dessa och andra stycken, som jag sednare i en miss-

tröstans stund kastade i elden, deribland ”Auras klagan”, ett vidlyftigt stycke på vexlande versslag, Aura förtäljer om huru Ilmarinen, eldens beherskare af hämnd utsändt sina tjensteandar, lågorna, för att härja Auras hem. Beskrifningen öfver Ilmarinen minnes jag ännu:

och håret, rödt såsom eldens lågor
Kringflyter pannan, vildt såsom vågor
af smält metall, kring ett nedbrändt hus
s. 22 än flammande mellan rök och grus,
Och i hans ögon, som rulla vilda
I djupa hålor, stå läsligt: ”spilda
Här äro böner om hjelp och tröst
Ej misskund bor i eldkungens bröst.”

I öfrigt förefanns än eld och rök och dån och brak, än Auras klagan öfver sina barn, än skildringen af den lycka de njutit under hennes hägn, slutligen utbrast hon

”Men, Aura, gudinna
Du är, ej blott qvinna” och funderade på att bege sig till ”gudarnes fröjder i Gudarnes sal”, men besinnar sig att hon ej ens der kunde finna glädje, så länge hennes barn lida. Slutligen tror jag hon med klagomål begaf sig till ”Allfader”, men hur saken der aflopp minnes jag ej. Beskrifningar öfver spridda scener vid branden voro inflätade; så kyrktornets brand, der det höjande sig som en stod af glöd bland brusande lågor och rök hälsade ”med trenne slag ett doft farväl åt verlden” innan det sammanstörtade öfver kyrkan der lågorna nu frossade i ”pelarburna hvalfven som i sekler, blott återskallat utaf fromma sånger”. Att det var illa beställt

åtminstone med kostymen, synes redan af det nämnda. Det kunde dock kanske vara mera sjelffallet att häri skulle brista, då vid den tiden ännu Kalevala ej var upptäckt och få runor ens ännu voro kända.

Ett år efter branden flyttade min mor till Helsingfors och jag naturligtvis med henne. I Pargas och första året i H:fors flödade vers ur min penna. Tiden var väl knapp, jag skulle som sagt förtjena hvad jag behöfde till min toilette, sy mina kläder och husets öfriga söm, äfvensom mina tre bröders linkläder. Många tankar hvälfde ock denna tid i den tjuguårigas huvud och hjerta. Mörka moln hotade att tillintetgöra min framtid och min lycka. De skingrades dock slutligen, utan att jag anade en sådan möjlighet innan alt redan var klart. Dock köptes denna klarhet i visst afseende dyrt. Men vår ungdoms roman ernar jag icke bigta här, derför derom intet vidare.* s. 23

Att skrifva var mig nu mera än någonsin ett behof, när sinnet icke var lugnt. Men att härtill finna någon stund var så mycket svårare, som jag aldrig kunnat i andras närva-

---

* ”Jag visste väl att Rbg skulle fastna för dig der i Pargas” sade Nervander sednare. Jag invände att der utom mig funnos tre andra unga flickor, deribland en ganska vacker, hvilka hörde till det dagliga umgänget. ”Åh jo, mente Nervander, men Rbg hade redan varit så många gånger kär, att jag nog visste att han ej numera skulle fästa sig vid en vanlig flicka”.

Komplimenter brukades icke emellan Nervander och mig, och med mitt vanliga sätt att taga sakerna, tog jag nu icke heller denna i sanning altför stora artighet som en sådan utan grubblade mycket öfver hur underlig jag månde vara, eftersom jag var olik andra eller ”ovanlig”.

ro förmå mig till att uppteckna, hvad jag i mitt sinne gjort färdigt. Min fula handstil hade dock den fördelen att vara ovanligt snabb, och verserna fogade sig dock så lätt att nedskrifvandet knappt hann följa med. Så hade jag på några få dagar raspat hop icke mer och icke mindre än en tragedi i fem akter, kallad ”Hämndeanden”, utan att ana att ett sådant företag, vore mera vågsamt än hvarje smått novellskrifveri. Huru detta barnverk undgått ödet att förstöras, vet jag icke sjelf, men då det nu i sina 40 år lyckats undgå brasan, så meriterar det minsann ej att numera bränna det – föga torde det komma att göra någon besvär med genom-
s. 24 läsning. Det må således ännu få qvarligga, fast mycket som varit bättre blifvit af mig förstördt.

Ännu ett annat större versmakeri vill jag omnämna. I Brahestad såg jag brudkläderskan, jungfru Monjus. Hon gifte sig med en man som misshandlade henne och deras barn och nödgades slutligen fly till sin hemort Uleåborg der hon i tysthet lefde af sina händers arbete, till dess hon på laga väg blef på mannens anmälan, förståndigad att infinna sig till sammanlefnad med honom, och skulle ifall af tredska, med kronoskjuts ditforslas.

Några dagar sednare stod hennes kammardörr öppen. De tre barnen, mördade af modrens hand, lågo rentvättade och iklädda rena skjortor bredvid hvarandra på sängen, öfverhöljda med ett rent lakan. Bredvid dem satt modren lugn, stilla. Hon hade räddat sina barn från det elände som väntade dem, och var nu villig att för dem gå i döden.

Djupt grep mig berättelsen härom, kanske ännu mera derför att jag hade sett mörderskan. Jag skref nu ett temligt vidlyftigt stycke på rimmade jamber tror jag, ”Barnamör-

derskan” och som slöts med skildringen af hennes vistelse i fängelset, skiftande emellan fanatisk glädje och förtviflan.

Sedan de ofvanför omnämnda molnen hade skingrat sig, och jag blifvit förlofvad med Rbg, kände jag nästan en skygghet för att skrifva vers, och intet enda större stycke skref jag sedan. Ett påbörjadt sorgespel: ”Flemmingarne”, lemnade jag ofulländadt. Jag hade nu lärt mig så mycket att jag insåg att det öfversteg min förmåga. En och annan liten berättelse skref jag dock, såsom ”Moster fasters Flickor” en skral bit s. 25 som till min förtret, genom en tillfällighet kom att bli tryckt i *Dagbladet*, öfver trettio år derefter, liksom ock ”resan med korgen”, som ock då var fullkomligt föråldrad.

Att deltaga i hushållsgöromål hade jag föga varit i tillfälle. Det lilla tarfliga hushållet, bestående af min mor och mig, hade mer än väl hunnit skötas af trotjenarinnan Lisette, och min tid var fullt upptagen af söm för hemmet, bröderne och mig sjelf, och af de arbeten hvarmed jag förskaffade mig medel till min garderob. Jag var således ganska okunnig i hushållning och matlagning när jag blef gift. En okunnig bondflicka blef vår första tjenarinna. Jag måste medge att jag var litet rädd för hur jag skulle slå mig ut, men fann snart att verkligen icke en hel menniskolefnad erfodras för att lära sig koka mat, ehuru så isynnerhet då ännu påstods, om nemligen man eljest blifvit van att till något anlita sina tankar. Från första dagen var jag bondflickans lärarinna och var innan kort fullt inkommen i kökets mysterier, då hon alt ännu var samma okunniga flicka som måste läras och handledas för hvarje steg, och dock hade ju, enligt de, isynnerhet på den tiden, rådande åsigterna, hon, den från bokvettets smitta fria, efter alt förståndigt folks tanke,

bordt vara vida öfverlägsen mig, som läste, ja t. o. m. befattade mig med det så förderfliga skrifvandet.

s. 26 Jag vågar derföre bli vid min tro, att blott man fått lära sig tänka, så kan man äfven snart nog lära sig att koka mat, om man än ej stänges från alt annat vett och vetande, blott för att bli en rätt kökslisa. Ja, hade jag varit i tillfälle att tillegna mig ett vetande af mera solid art, än den lösa snömosartade bildning som jag hade lyckats raffsa ihop åt mig, så är jag fullt öfvertygad att skilnaden emellan mitt och bondflickans hushålls och köksvett, skulle framstått ännu mycket klarare.

Snart fick jag ock stort hushåll att sköta. Runeberg emottog i helpension sex ynglingar, vid samma tid föddes vårt första barn, af Runebergs systrar flyttade till oss först en och snart ytterligare en. Många olika viljor borde nu hörsammas, många olika, hvarandra ofta korsande anspråk tillfredsställas. Tillgångarna voro mycket knappa. Ledsamheter med tjenare tillstötte, dels sjukdomar, dels moralisk dålighet hos dessa pröfvade sinnet och tålamodet. Af idel blyghet och barnslighet stod jag till de unga gossarne pensionärerne i ett fremmande förhållande af krus, som troligen hindrade dem att finna trefnad i huset, och som vållade mig vida mera bråk än om jag haft mod att anse dem som hemma i huset.*

---

* När detta skrefs underlät jag med flit att nämna ett obehag som mycket nedstämde mig, nemligen de ständiga försök som gjordes att för Runeberg framställa mig i dålig dager, och då det ej lyckades att oss emellan stifta oenighet, så sökte man åtminstone inför andra menniskor att utmåla mig såsom en den värsta varelse som gått i kjol. Fremmande personer berättade mig med förundran om hur

Men öfver alt detta höjde sig lifvets andliga sidor högt och gladt och ljust. Ett lif af behag, af intelligens omgaf mig här.

Glädjen och lyckan af att se in i Runebergs själ och med honom lefva i tanke och hjerta, hör altför mycket till mitt inres mysterier, för att jag skulle vilja försöka att derom orda. Men om det lif som lefde omkring oss, vill jag söka att ge något begrepp. s. 27

Redan före vårt giftermål hade några unge män, hvilka utgjorde Runebergs närmaste umgänge, slutit sig tillsammans till ett sällskap, hvilket samlades en afton hvarje vecka hos någon af medlemmarne. Namn eller reglor fick detta sällskap aldrig. Någon gång benämndes det ”tisdags” eller ”fredags” sällskapet, efter den dag i veckan då man samlades. Sedan vi blefvo gifta bildade sig dessutom i vårt umgänge en gemensam krets af fruntimmer och herrar, de sednare alla hörande till nyssnämnde sällskap – unge män af hvilka flere sedan blifvit landets utmärktaste. Vi voro ofta tillsammans, och de qvällar då herrarnes sällskap var församladt, kommo ock vanligen fruntimmerna tillsammans hos fru, syster eller mor till värden för aftonen. De flesta diskussions ämnen, ifrigt och lifligt afhandlade hos herrarne, öfverbrag-

---

jag för dem utmålats, och sade sig vid bekantskap med mig sednare, just ej funnit porträtten liknande. Då jag nu nyss åter fick del af ännu många många år sednare fortfarande dylika utmålanden tyckte jag mig dock här äfven böra nämna något om denna obehagliga, och jag vågar säga, oförtjenta förföljelse, som förmodligen nedsatt mitt namn inför folk som ej känt om mig annat än detta förtal, och hvilka väl med harm ansett att Runeberg råkat ut för en sådan hustru som man utmålat mig.

tes af någon af dem till oss fruntimmer och skärskådades så af oss på vårt sätt, och våra tankar i saken meddelades så åter åt herrarne. De aftnar, då ej sällskapet sammanträdde, samlades dock ofta en större eller mindre del af vår krets, ”Kronhagen” som den ofta kallades emedan de dithörande husen bodde i Kronhagen. Då var sällskapet aldrig deladt i herr- och fruntimmers-. Samtalet var alltid i hög grad lif-
s. 28 vadt, äfven när det gällde ämnen, hvari vi fruntimmer icke kunde deltaga, emedan vi icke haft rättighet att förvärfva oss nödigt vetande deri, och derföre nu blott suto tysta åhörarinnor. Men herrarna ansågo sig icke skyldiga oss den förolämpande artigheten, att sänka sig ned till vår fattningsförmåga. Och så fortgick alltid samtalet med högsta lif och intresse, omfattande alla ämnen, från de högsta, de djupaste, till det gladaste, det mest spirituella skämt.

Något liknande samtalstonen i denna krets, har jag alldrig lyckats finna annorstädes. Alltid var der eld, men stundom var den af lysande, stundom af värmande, stundom ock af sprakande art – men alltid eld. Än ett fyrverkeri af snille och qvickhet, än alfvar och lifvets högsta och djupaste frågor, än dispyter, ifriga så att fremmande tillfälligtvis närvarande, trodde de talande färdiga att flyga hvarandra i lufven, men oftast upplösande sig i nya infall och skratt, *aldrig* i missnöje eller ovänlighet.

Dagens arbete fortgick alt härunder träget, men när aftonen kom, samlades oftast gäster, eller ock begaf man sig ofta nog till min mor eller syster, hos hvilken då vanligen några andra af ”Kronhagen” infunno sig. Snart var man åter lifvad till kropp och själ, och grep följande morgon åter med förnyadt mod och krafter i alla de små af mången som simpla

ansedda göromål som åligga en husmor i ett tarfligt hus.

Tiden var väl sålunda noga upptagen, men alltid måste dock någon stund till skrifning påhittas. En söndag efter- s. 29
middag, en afton då alla andra i huset sofvo och jag satt väntande hem Rbg från något samqväm o. s. v. Mesta delen af skriftiden använde jag nu till att lätta Rbgs besvär med ”morgonbladets” redigerande, att jaga efter artiklar i utländska tidskrifter och böcker, öfversätta dem o. s. v. Det finnes någon årgång af Morgonbladet, som jag till större del än Runeberg ombesörjt. Till spaltfyllnad begagnades ock några af mina småbitar på vers och prosa, utan signatur, betecknade endast som insända, och jag hade nöjet att se ett och annat aftryckt i något svenskt blad och att få höra diverse godt sägas om sådana små saker, som ingen anade hafva flutit ur min penna. ”Den unga nunnan”, ”De båda resande”, ”den gamla mamselln” härstamma från denna tid.

1837 flyttade vi till Borgå. Jag var fremmande på orten, kände här endast en gammal litet åldersvag fru och fann mig mycket ensam, van som jag var att lefva med anhöriga och en lifvad vänkrets. I hemmet hade jag dock nu mina två äldsta gossar till nöje och sysselsättning.

Altmer hade jag nu ock småningom lärt mig inse huru illa sedd hvarje sysselsättning med bok eller penna var för en qvinna. Ännu då ansågs hvarje stund använd till läsning, nästan som en stöld ur mannens kassa, att icke tala om en stund använd till att skrifva. Ofta nog försakade jag något nöje som af mina jemnlikar allmänt besöktes, för att i dess ställe använda hvad inträdesafgiften skulle kostat, till att s. 30
derför låta t. ex. sticka några par strumpor och i stället använda den tid jag skulle behöft för att sjelf sticka strumpor-

na till att läsa eller skrifva och lugnade så mitt samvete, då jag ju icke förslösade någon tid. Och så hörde jag med ett slags lugn uppå de med mycken salvelse utförda framställningarna af andra fruar, om huru man visst icke borde läsa, utan vore skyldig egna all sin tid åt hushåll och barn (och åt nöjen och visiter och toiletten och kanske litet kortspel o. s. v. o. s. v., interfolierade jag i tysthet i mitt sinne). Och just dessa damer, som med häpnad skulle höjt sina händer öfver mig, om de anat mina tysta stunders lek med pennan, voro dock de som af mig oftast ville ha modeller och hjelp vid tillklippande af sina barns kläder, och råd i hushålls och matväg.

Sannt är att hvarken råd och lägenhet eller våra åsigter af saken, medgaf att kläda barnen som små eleganter, hvarför vidmakthållandet af deras kläder bordt gifva mindre arbete, men då deremot de ägde full frihet att få flyga omkring och släpa stenar och mull eller snö och is alt efter huru det roade dem, så fodrade de tarfliga kläderna dock, utom att det oftare behöfde sys nya äfven en ständig lappning och vändning och svängning. Alt detta tog tid då jag sjelf gjorde alla deras kläder, både vinter- och sommarplagg och ännu sedan de voro långa studenter åtminstone sommarplagg och västar.* Också gossarnes läsning upptog för mig mycken tid. Med dem alla, nästan dock med undantag af Lorenzo, läste jag de första elementerna, ja med Walter t. o. m. så länge till dess han emottogs i högre elementar-

* Åt de yngsta gossarne måste dock skräddarn anlitas redan under gymnasisttiden, krafterna sveko och mammas arbete dugde ej till hedersplaggen numera.

skolan. Sedan de inkommit i skolor, behöfde de hjelp med s. 31
sina lexor och jag måste då först göra mig sjelf en smula bekant med de för mig alldeles fremmande ämnen, hvari jag skulle handleda dem. Litet geometri, en slags orientering i latinska grammatikan, ett litet redande för att kunna hjelpa dem med att öfversätta ur ”Snellman” o. s. v. Ännu sedan gossarne hunnit vexa upp betydligt, läste jag med dem moderna språk.

Flitig och trägen skulle jag vara för att få tiden att räcka till och – ”seines fleisses darf sich ja ein jedermann rühmen” – flitig var jag också verkligen, stundom mer än krafterna rätt ville räcka till. Gästfri som Runeberg var och gerna sökt af mången, blef vårt hus en samlingsplats för mycket gäster och stundom förgick många veckor efter hvarandra, utan en enda dag då icke åtminstone några fremmande gästade huset, ofta nog till sent på morgnarna, ja in på följande dag. Sällskaperna bestodo visserligen oftast af herrar och jag såg dem sällan numera, det var icke som fordom i ”Kronhagen”, men tiden upptogs dock betydligt af dessa dagliga större och mindre improviserade tillställningar. Icke så sällan hade vi ock fruntimmersgäster, då jag naturligtvis skulle synas och agera värdinna, äfven när ofta besöken helt och hållet gällde Rbg.

Alt mera sällan gick jag ut i verlden. Mitt behof af sällskapslif fylldes tillfullo af umgänget i hemmet, och då någon afton hände att vi ej hade fremmande, tycktes mig denna ovanliga stillhet behaglig.

De första åren i Borgå skref jag ”den galnas dotter”, tem- s. 32
ligt vidlyftig roman i två delar. I detta stycke funnos några af mina hjertblad. Deribland en prestenkas berättelse om

hennes mångåriga ungdoms kärlek, slutliga giftermål och mannens snart derefter timade död. Det var mest om prosaiska små förhållanden i lifvet, som hon berättade, om fattigdom och betryck och berätterskan tycktes knappt sjelf förstå att kärlek var grunden i hennes saga och ordet kärlek nämndes af henne icke, men under all denna enfald syntes mig en fager hjertats kärlek genomlysa, som gjorde mig denna berättelse kär. ”Den galnas” personlighet intresserade mig mycket. En liten flickas saga låg mig ock der nära hjertat. Denna roman kastade jag i brasan utan att förut genomläsa den. Så klok var jag icke med en annan liten bit: ”Lunda Frun”. Det föll sig alltid svårare för mig att förstöra något som jag just genomläst och så hände sig att ej heller ”Lunda frun” kom i brasan, dit den väl dock skall förpassas, när jag åter kommer mig in i bränneifver.*

Prestkragarne, 30 år sednare tryckt i Dagbladet och diverse annat smått i vers och prosa satte jag ihop denna tid.

Det faller mig nu i minnet denna ofta upprepade sägen att fruntimmersförfattareskap är idel skräp. Härvid kunde kanske invändas att ibland det inalles så ringa antalet af qvinnliga författare som sammanräknadt funnits i tiden, det
s. 33 möjligen, oaktadt alla för dem missgynnande omständigheter, dock torde finnas nära nog lika stor *procent* af värdera-

* *Sednare tillagt*: nu flammar ”Lunda frun” som bäst lustigt. God natt, Lunda fru! I dig fanns dock många ställen som jag ansåg goda, du måste derför kastas i brasan en stund då det gick ungefär som att ta in rhabarber, utan att tänka på saken. Åh fy, jag tror en tår höll på att uppstiga, icke behöfves vatten att släcka elden, se der ligger ju nu redan Lunda frun, en hög fallaska!

de författare, som ibland de millioner af manliga pennor hvilka låtit sina alster utgå i verlden. Besynnerligt i sanning att så kan vara fallet.* Men hvad mig sjelf, såväl som mängden af skrifvande qvinnor beträffar, fann jag dock mycket väl sanningen af det nyssnämnda påståendet. Barlast måste det finnas i luftskeppet, om det ej skall redlöst drifvas omkring för vinden, och hvar skulle väl vi qvinnor vunnit *den*, förnekade hvarje solidare vetande, såsom vi åtminstone hittils det varit? Med min brinnande håg efter vetande, huru skulle man icke, om jag varit gosse, understödt min håg? Huru skulle man icke då hafva gifvit mig medel att förvärfva kunskaper och grundlägga en solid bildning, ett grundligt vetande. Men en flicka, det var en helt annan sak. För henne måste kunskapen förbli en förseglad bok. Lyckligare än de flesta mina jemnåriga, fick jag dock åtminstone söka att samla de smulor af vetande som kunna utfiltreras ur litteraturens skum, det vanligen nästan bortkastade, men hvari dock alltid, likasom i grytskummet, någon liten smula närande ämne medföljer. Ja, lyckligare än de flesta andra af dåtidens qvinnor, stängdes dock icke för mig altför strängt s. 34 dörren till vetandets lustgård, jag vågade stundom söka att

* Att deremot under sednaste årtionden så många qvinnor egnat sig åt skriftställeri måste härvid ej tagas i beräkning, sedan det numera nästan blifvit qvinnorna medgifvet rättigheten att få skrifva, ehuru med bittert hån för hvarje mindre lyckadt försök som författadt af en man, ej als skulle ens nämnas, så hade tusenden som längtat efter något för själ och hjerta kastat sig in på denna enda dem öppna väg, att ej tala om de många som häri blott söka ett rikare bröd än sömnad eller strumpstickning gifva.

smyga mig in der, glad att der helst få plocka mig en liten skörd af stickor och strå, då blommor och frukter suto för högt, för att utan hjelp nås.

Hvad jag sålunda lärde mig, blef på detta sätt möjligen en slags gryning till en allmän öfversigt af allehanda, chaotisk och utan fasta hållpunkter. Dåligt skulle jag stått mig i en examen, med undantag kanske i språkkunskap. Sådan anses ju ännu i våra dagar den sanna qvinnobildningen böra vara. Ännu helt nyligen yttrades i fråga om skolexamina, att sådana vore skadliga för flickor ehuru nyttiga för gossar hvilka behöfva kunna reda sina kunskaper. Flickor behöfva altså icke kunna ha reda på sina.

På en sådan lös grund, bygges ock dåligt ett författarskap. En annan sak är att, som vanligen sker, anse qvinnan af naturen dertill förnekad anlag. Med samma skäl borde då sägas att naturen förnekat någon viss klass af män, t. ex. bodbetjenter, författare anlag. Ofta torde väl sådanes litterära produkter vara af föga mera värde än vanligen qvinnors och skälet detsamma: brist på grundlig boklig bildning under ett sken af yttre, om än misslyckad ”facon”. Eget nog äro dock Amerikas, Sverges, ja enligt mitt och mången annans tycke äfven Frankrikes, bästa romanförfattare qvinnor: Becher Stowe, F. Bremer, George Sand.

s. 35 Hvad mig beträffar var för mig skrifveriet ett oafvisligt behof, en tröst dessutom vid bekymmer, en ventil när mitt inre var öfverfullt af tankar och känslor. Jag måste skrifva, om än aldrig någon komme att läsa hvad jag skrifvit. Dock bjöd jag till att ej extravagera, att hålla mig vackert i spåren af den tidens vanliga romanförfattare, och att icke vara så ”oqvinnlig” som att våga uttala en egen tanke. Att sådant

alldeles ej passar sig för en qvinna hade jag altför ofta både läst och hört sägas. Men att föra till torgs samma vara, som tusende andra, det måtte väl dock icke vara så öfvermåttan djerft att det ej kunde förlåtas, tänkte jag.

Men en tid kom då jag kände mig djupt, bittert olycklig, och jag orkade då icke ge akt på hvar konvenansen satt sina skrankor. Då jag nu ville söka tröst i dikten, måste ock dess källa uppspringa i mitt eget inre, om strålen skulle svalka mig. Då skref jag ”Simrith”.

Då sednare Rbg läste denna lilla bit, jemte den än mindre ”En dröm”, såg jag att han blef riktigt glad. Han såg helt strålande på mig och sade: ”detta är utmärkt bra, du måste ge det till Joukahainen” (Första häftet deraf var då i fråga men utkom ej då ännu. Rbg antog att ordet ”Österbottningar” betecknade både män och qvinnor.) Detta var en af de gladaste stunder min penna skänkt mig.

Berndtson begärte dessa stycken för Kalendern ”Necken” och när de kommo mig tillhanda tryckta deri, var det en af- s. 36
ton då jag satt i min lilla kammare i nedra våningen, der jag bodde med barnen och der jag hade kök och hushåll. I öfra våningen fanns salong, förmak och Runebergs båda rum. Hos honom var denna qväll, som oftast om aftnarna, några herrar församlade. Han kom ned för att tillsäga om något för sina gäster, och jag räckte honom nu boken. Då fick jag åter se ett uttryck i hans ansigte sådant som räckte länge att ha glädje af. Han tog boken, begärte skrattande en extra servering till firande af mina stycken, och gick upp till herrarne, der ett gladt lif hördes råda ända till sent in på natten, och glad satt äfven jag vaggande mitt barn, Hannes om jag rätt minnes.

Nu var min framgångs tid. Redan innan ”Necken” kom ut fick jag höra talas om ett utmärkt vackert stycke som en ”*ung flicka*”, man visste ej hvem, hade ditlemnat. Holsti som recenserade boken sade att: ”för att säga rent ut, så vore Simrith det bästa stycket i kalendern”. Och der hade dock med undantag af Rbg alla våra bästa pennor bidragit. Beröm och vänlighet kom mig från många håll till del. Nästa år begärte Berndtson med mycken artighet bidrag till en ny ”Necken”. ”Glasörat” som jag gaf, syntes mig i allmänhet icke hafva anslagit fullt så mycket som föregående årets stycken, men Palmblad, (om jag rätt minnes i tidskriften Frey) gaf stycket mycket beröm och rådde ”den unge för-
s. 37 fattarn” att egna sin penna åt det humoristiska. Det roade mig, en numera icke alldeles ung fru, att sålunda anses för en ung man,* Jag hade småningom skrifvit en mängd af dessa mina småstycken som Rbg benämnde Sagparabler och hvilka han läst och berömt och vanligen för hvart nytt stycke tillagt: ”laga nu att detta snart blir tryckt”. Från många håll både i Sverge och Finland begärde man af mig bidrag till Kalendrar och samlingar, men altid hade Rbg då något inpass att göra: än var redactören ännu en yngling

* men jag kom då ej att betänka det jag väl troligen hade att tacka för en stor del af det vänliga bedömmandet, just omständigheten att Palmblad trodde stycket författat af en karl, och således bedömde det ur en helt annan synpunkt än om han trott det härröra af en qvinna. Intet förnämt öfverseende, ingen nedlåtande artighet kom ifråga, utan endast styckets egen halt. Vare detta sagt icke med enskildt afseende å Palmblad, men antagligen kunde ej han mera än öfriga män, frigöra sig från fördomar.

utan namn, än visste man ej hvilka andra som komme att lemna bidrag o. s. v. och så kom jag aldrig att vidare lemna något bidrag.

Snart återkommo tvekans tider. Fru Cathrina Boije hade, då jag läste den för Rbg, af honom vunnit ett beröm så stort, att det vore förmätenhet att upprepa det. Den låg sedan i 15 år innan den blef tryckt. ”Salik Sardar Khans maka” låg fem år innan ens Rbg läste den. Min syster varnade mig att icke mera låta trycka något, jag hade ju nu ”visat hvad jag kunde skrifva”, och borde nu ej vidare befatta mig dermed. Slutligen började jag tro det Runeberg med missnöje ansåg att jag skref, och beslöt att dermed upphöra. Under flere år stod jag vid min föresats. Sammansätta något, det måste jag likväl, det kunde jag ej slippa, men hvad jag i mitt sinne gjorde färdigt vid spiseln, vid vaggan eller vid sömmen, det nedskref jag icke, det fick åter småningom glömmas, vissna och dö. Slutligen fann Runeberg att jag verkligen hade alvar med mitt beslut, och nu talade han vänligt och godt med mig härom, sade att jag gjorde honom ”sorg” med min föresats att upphöra att skrifva och bad mig återtaga pennan. Glad kastade jag undan det tvång jag af missförstånd pålaggt mig och hängaf mig åter vid lediga stunder åt min varma längtan att dikta. s. 38

Men tvifvelsmål och tvekan återkommo dock. Skränet mot qvinnans rättighet till att försöka producera något, hade lyckats bita sig fast vid mig och göra mig orolig och förbryllad, och slutligen ville jag förstöra alla minnen af att jag någonsin sökt mig ett nöje i pennans lekar. Jag hade redan börjat förstörelseverket då Runeberg träffade komma in till mig, och när han såg hvad jag förehade, sade han all-

varligt förebrående: ”vill du göra dig till en andlig sjelfspilling?” och så räddades min pennas barn från total förintelse.

Det blef dock i längden tomt för mig att liksom man stundom hör mycket gammalt folk göra, prata för mig sjelf. Uttalar man hvad som verkligen intresserar en sjelf, visst önskar man att någon må höra hvad man säger. Också greps jag af önskan att veta om hvad jag skrifvit verkligen ägde något värde. På sätt och vis tyckte jag mig väl kunna så tro, då
s. 39 Rbg visade sig så mycket högt gilla hvad min penna hade tecknat, men i andra stunder syntes mig åter som om alt vore värdelöst, och jag hade velat förinta altsammans om ej Runebergs nyssnämnda allvarliga ord legat för mig. Jag började blygas för mig sjelf för att hafva under hela min tid äflats med hvad som vore kanske idel skräp. Jag tyckte mig vara för gammal att numera dåras af illusioner, löpa efter skuggor. Jag ville ej hålla på med att rada ihop kanske dumheter, ja jag måste medge att jag var för stursk för att ens vilja producera *medelmåttigheter*, ifall jag ej vore i stånd att skrifva något bättre. Snellman hade med stränghet svängt kritikens gissel denna tid, väl, må han slå ihjäl alla fåfänga illusioner. Jag bad honom genomläsa mina små stycken, mina sagor, som jag benämnde dem.

Hans utlåtande utföll berömmande, vida utöfver hvad jag vågat hoppas, och tillika inbjöd han mina stycken att införas i ”Litteraturbladet”. ”Hvad Litt. Bl. nu skall få prenumeranter” sade han åt syster Carolina när jag hade lofvat honom att få intaga dem der. Snellmans förord vid början af mina styckens införande, var så lofordande att det öfversteg vida hvad jag kunnat hoppas. Namnet ”Teckningar

och Drömmar” gafs af Snellman och detta namn har jag sedan bibehållit för dessa mina ”sagoparabler”.

Än här, än der, syntes nu i tidningarna goda ord om dessa mina små stycken. Professor Törnegren, vanligen mycket s. 40
sträng i sin kritik, yttrade i ett stycke benämndt ”också en teckning och en dröm”* om dem: ”hvilken silfverklang! Jag känner de styckena teckningar och drömmar luftiga som morgonskyn, ljufva som sommarvindens fläkt på lundens blomster”. Äfven i Svenska blad omnämndes lofordande dessa stycken. Den mängd grannlåter som i enskildta bref inskördades meriterar ej att omtala, sådant snömos kan smaka bra för ögonblicket, men är ingenting att förlita sig vid.

Äfven Fru Cathrina, som nu slutligen blef tryckt mottogs välvilligt, och sedan första upplagan var i det närmaste utsåld, gjordes i Sverge af Bonniers anbud om och på hans förlag en annan ganska stor upplaga.

Mot Johan Bruces person gjordes anmärkningar. Mig hade han inte synts vara sitt fosterland otrogen, ifall man ej så bör benämna hvarje tjensteman hvilken sköter en tjenst i sitt fosterland under det att det beherrskas af en fremmande eröfrare. Jag ville framställa honom som ett motstycke till de landets män hvilka lemnade tjenst och fädernesland, för att sköta sig sjelfva och fly öfver till Sverge. Men det gick med honom som det oftast går med hvar och en som är för finkänslig för att rätt finna sig i en sned ställning. Han anklagar sig sjelf, och fördömes derför af läsarn, hade jag lå-

* Litteraturbladet 1857

tit honom prisa sig sjelf, så hade man funnit honom vara en utmärkt fosterlandsvän – medges bör dock att de anmärkningar som gjordes, voro helt vänliga.

s. 41 Detta återför mina tankar till något af mig stundom erfarit. Man har nemligen, då jag för att teckna en viss tids konventionella åsigter, som ibland och ännu till och med kunna vara vår tids, och just för att framhålla deras förvändhet, låtit dem hos en eller annan af mina personer bjert framstå, och då har man trott mig om att just anse dessa åsigter befogade, så äfven t. ex. en dansk bedömmare af Sigrid Liljeholm, Doktor C. Rosenberg, som i öfrigt ganska välvilligt bemött sagde bok. Likså tillskrifver han mig det felet att hafva i slutet velat urskulda Enewald Fincke, just då jag ansåg mig hafva låtit hans egoism bjertast framlysa. Han anser sig hafva handlat särdeles ädelt, förehållande Sigrid huru hans ära skulle fläckats af ett giftermål med henne, som en smula frångått den yttre konvenansens reglor för att rädda sin far, under det han som helt naturligt anser, att han sjelf under samma tid lefvat ett lif som ej ens kan omtalas för kvinnoöron. Häraf ansåg han ej sin *ära* fläckad, också tyckes ej heller andra så hafva ansett efter man kan tro förf. härmed hafva velat *urskulda* Enevald, hvilket dock var min tanke rakt motsatt.

Besynnerligt nog har något dylikt inträffat t. o. m. för Runeberg, och jag nämner det här, ehuru icke till saken hörande, då jag här blott vill teckna min pennas saga. En och annan har nemligen anmärkt den gastronomiska bredden af beskrifningen på Sandels frukost i Pardala by. Man har ej fattat att detta är ett Sandels karakteriserande drag. Kort
s. 42 innan Runeberg skref stycket, hade vi läst eller hört berät-

tas, jag minnes ej hvilkendera, någon anekdot om hans altför stora svaghet för ett godt mål, af den art att det smått retade Rbg emot Sandels, som derföre måste få en liten snärt. När Rbg hade skrifvit de nämnda verserna om frukosten, visade han mig dem och sade skrattande: ”ser du der får Sandels för att han var en gourmand”. Men ”Kors hvad den Runeberg älskar god mat”, har man nu yttrat, och snärten har ej begripits. Men jag återkommer till Fru C. Boije. Då jag hade alt skäl att vara belåten med det mottagande boken rönt, så tog jag mig slutligen mod att låta Teckningar och drömmar utgå i bokform. Jag var tveksam om hvad jag borde utesluta och hvad som borde få ingå i samlingen och frågade härom Runeberg. ”Intag alla utan undantag”, svarade han mig, menande att ingenting borde uteslutas. Naturligtvis följde jag hans råd.

Boken blef högst gynnsamt bedömd i tidningarna. Äfven Topelius kostade på den en mängd spalter i H:fors tidningar och mycket godt vitsord gaf han dem, men misstog sig dock om meningen i flere af dem. Så t. ex. var alldeles ej meningen att i ”Missionären” teckna en moders vackra kärlek, nästan sagt tvertom, att ej ens en moders kärlek och uppoffring kan helga lögnen, ville jag snarare uppge som grundtanken deri. Men Topelius tyckte sig i alla styckena finna en ton som genomgick dem alla, deraf torde missförståndet af de stycken som ej passade in i tonen hafva uppstått.

Nu syntes mig alt bra. Man hade icke allenast välvilligt [s. 42a]
emottagit min pennas barn, man hade till och med förklarat dem äga en rättighet att lefva såsom ägande något egendomligt. Runeberg hade redan vid mina första ”Teckningar och drömmar” lifligt yttrat till mig: ”Detta är framtidsro-

man! Åt detta håll skall romanen komma att gå.” Han hade ock föreslagit mig att omarbeta Fru C. Boije hel och hållen i samma stil som Malms dagbok. Jag vågade det dock icke ehuru tanken frestade mig och jag hade fullt klart för mig huru jag genom bref och dokumenter kunnat ställa så, att tiden skulle tecknat sig sjelf. (Hos Wilkie Collins har jag sednare i hans hvitklädda qvinna funnit användt ett något liknande sätt). Litet vidlyftigare gjorde jag dock Malms dagbok, genom att i den intaga åtskilligt som förut haft sin plats derutom. Runeberg ansåg boken härpå hafva vunnit, men en recensent klandrade just denna del af dagboken, såsom berörande ämnen hvilka mindre hörde dit än till den allmänna berättelsen. Eget nog hände, att af de just ej många anmärkningar som mot dessa begge böcker gjordes, de flesta hittade på att träffa just de få ändringar jag på Runebergs råd hade vidtagit.

Härvid torde jag ock böra nämna att Rbg i mina skrifter gjort endast ytterst få ändringar och alldrig mer än utbyte af ett eller annat ord. Sjelf hade jag ock alltid bedt honom att *förkasta*, icke *förbättra*, hvad han funne underhaltigt. Att pryda mig med lånta fjädrar, har jag alldrig velat. Endast i det lilla stycket ”Strålbarnen”, förekommer en betydligare ändring, der äro nemligen orden: ”de höllo sitt jordlif för ett fängelselif” af Rbg tillagda.

[s. 42b]

Med sitt ofvannämnde uttryck om att detta vore ”framtidsromanen”, menade Rbg naturligtvis väl icke att en så obetydlig penna som min skulle gifva impulsen till en ny art af romanen, utan endast att det väl skulle komma en tid, då romanen skulle söka att teckna den tid och de personer han ville framställa så att säga genom sig sjelfva, icke

genom författarens beskrifningar utan så vidt möjligt genom att återge så att säga den luft hvari de andas, eller hvad i vårt samspråk oss emellan vi brukade benämna ”kostym”. Troligen kommer väl icke altför länge den nu moderna romanen att qvarstå, ehuru den nu utträngt den *historiska*- liksom till stor del ”*äfventyrs*-”. Den nu moderna romanen benämnes ofta ”karaktärsromanen”, mig synes ej med rätta, då i sina historiska romaner, Walter Scott åtminstone ger karakterer mera klara och bättre skildrade, än de som åstadkommas med nutidens långa beskrifvanden och skildringar. Man anser sig ju knappt kunna säga att en person neg, utan att vidlyftigt omorda hvilka muskler som dervid måste sättas i rörelse, och oaktadt all denna dissekering eller rättare vivisektion får man om sjelfva saken intet klarare begrepp än man får af de enkla orden: hon neg. Detta slösande med ord synes mig ganska öfverflödigt, enda, om ock nog tvetydiga fördelen synes mig vara lättheten att sålunda fylla volymer. Egentligen är det mest i sednaste tider, som man använder så mycket ord för att söka dissekera *själen*, men under min medelålder herrskade redan samma metod, ehuru då användt mera på *yttre* saker och förhållanden än kanske nu är fallet.*

---

* Nu för tiden tyckes det nästan som om många författare skulle, ungefär som det sker vid ämneskrifning i skolorna, välja sig ett ämne att skrifva om, och sedan man mer eller mindre i likhet med ett s. k. virtus ämne utfördt det, så har man sin bok färdig. Men huruvida det allra ringaste ”luft” eller ”kostym” betecknande den tid eller det folk man skildrar, finnes deri det bekymrar föga, och man får t. ex. af hvarje okunnig bonde höra ett språk som tyckes inlärdt vid kathedern.

[s. 42c] Att jag icke skulle söka att följa denna väg, den jag ej älskade var naturligt. För mig syntes mera frestande att försöka låta menniskorna karakteriseras af sina handlingar och sina ord, mera än af beskrifningar om hvad de tänkte och ville. Derföre försökte jag alltid ställa mig midt in i handlingen. Noggrannast synes detta i ”Teckningar och Drömmar”. Slår jag nu upp hvarsom helst för att taga ett exempel. Kamtschadalens hustru råkar falla upp. Nu borde jag enligt rådande sed, stått utom sakerna och beskrifvit och resonnerat om huru och hvarföre på Kamtschatka ägandet af ett hus af träd var bevis på rikedom. Berätta om huru der dansas en björnen härmande dans. Noga beskrifva rummet der man dansar och påpeka huru karakteristiskt det är och resonnera om dess olikhet med våra danssalar. Så ock borde skildras sederna vid köttets utdelning. Om kossakerna och deras uppförande mot de infödde och anledningen till hågen att hänvisa björnen att hämnas på dem gåfve ju stoff till både politiska och andra resonnementer. Så ock jemförelsen emellan vildens och den civiliserades kärlek, jemte alla erfoderliga upplysningar om seder och bruk och om alla de själsskiftningar som hos berättelsens personer försiggå med anledning af hvad som iakttages, m. m. m. m. Huru intressanta och upplysande kunde icke dessa och tusen andra saker göras, men i dess ställe syntes mig alt sådant
[s. 42d] helt onödigt, ty då jag så att säga faller med dörren in i huset och låter mina figurer dansa björndans eller äflas om att få vidröra den utkorade flickans bara hull, tjena för bruden eller dylikt, så synes mig att en hvar sjelf kan likaväl se alla de der sakerna som om jag beskrifver dem. Detta utpekande synes mig nära nog som om man ansåge läsarn som

ett tandlöst barn och tuggade maten åt honom.* Komme framdeles någon *framstående* författare att från samma synpunkt se förhållandena, då kunde Rbgs ord om framtidsromanen kanske sannas. Och man skulle då tycka sig se ett folk lifvas och röras i sitt naturliga lif en hvar i sin atmosfer och efter sin sed och art.

Ett litet dramatiskt lekverk har jag icke kommit att nämna, ehuru mycket före denna tid skrifvet. Fråga var väl om att inlemna det till theatern men blef alldrig gjort. Rbg ansåg det bra, har också sednare någon gång nämnt det med beröm, och knappt velat tro då jag sagt det numera vara alldeles förålldrat. Den sort pensionsanstalter som deri gisslades, äro lyckligtvis numera ej vanliga.

Sedan nu tvenne arbeten af mig blifvit så vänligt emottagna, tyckte jag mig ändtligen trygg och säker att icke med dåraktigt oförstånd hafva trängt mig in i en verld för hvilken jag icke skulle ägt anlag. Jag hade nu gerna velat söka att realisera en tanke som jag länge hade burit på, jag hade nemligen mycket drömt om att försöka åstadkomma en serie bilder, af hvilka flere redan ingått i det utgifna häftet ”Teckn. och Drömmar”. Jag hade sålunda velat åstadkomma en teckning af qvinnans lif, hennes förhållanden i socialt afseende och ställning i hemmet hos många folk i äldre och nyare tider och sålunda åstadkomma en slags ”qvinnans historie”. Men icke liknande den under detta namn af engelsmannen Fullom utgifna. Mig syntes nemligen att qvinnans historie, åtminstone sådan den hittils gestaltar sig

* Kanske har jag haft orätt häri, må så vara, men det är så jag sett saken och kan ej annorlunda älskar icke ord – ord – ord!

s. 44 ingalunda bör tecknas ur aktiv, utan helt och hållet ur passiv synpunkt. Tanken på ett sådant företag var djerf, dock var det icke endast medvetande af egen bristande förmåga, som afhöll mig ifrån att söka utföra det. Dertill bidrog flere andra orsaker: brist på tid, brist på källor, hvilka för mig som qvinna, voro svårt åtkomliga, men förnämligast att jag fruktade det dessa skildringar skulle komma att synas enformiga. Lag och sed gemensamt nedtryckande qvinnan, detta var ju hvad som mötte öfverallt, hos alla folk, och måste således synas i alla dessa teckningar af qvinnans lif, så framt de ville vara sanna. Man har sagt att jag tecknat de manliga figurerna i svart, så är ej fallet. De flesta af de män som i mina sagor förekomma, äro af sin tids bättre, men stå dock icke altför mycket framom sin tids åsigter. Den berömde amerikanern Boone, fången hos Indianerne, tadlades, ja hotades af dem emedan han skonade sin indianska hustru från det arbete som öfversteg hennes krafter och icke heller misshandlade henne. Häri sågo de alldeles ingen förtjenst tvertom ett oförlåtligt fel. Och ändå har jag t. o. m. låtit den stolte Björnen ”bemöta sin qvinna mera som sin like än som sin hustru”? Skulle jag väl återgett bilden sann, om jag låtit honom ej ens sjelf afveta sin bland sitt folk ovanliga, mildhet? Det var dock en egen känsla, att anse sig fri detta grubbel, denna tvekan som genomgått hela mitt lif, men kort blef ock denna känslas varaktighet. En tid af sorg hade åter satt mig i behof af att söka tröst i dikten. Mitt sinne var
s. 45 icke stämdt för att då uppfinna något nytt, och jag framsökte derföre ur minnets gömmor, ett länge hos mig burit, men sedan förkastadt och glömdt, nemligen Flemmingarne. Jag jemkade samman de spridda och bleknade bilder-

na så godt sig göra lät och nedskref den berättelse jag helt enkelt kallade Sigrid Liljeholm, i stället för det tillernade namnet ”Konungens trogna”, hvilket varit bättre och skulle gifvit berättelsen som en sammanbindande tråd, men föreföll mindre anspråkslöst. Sättaren behagade på tittelbladet tillägga ordet ”Roman”, hvaraf jag intet visste innan boken var tryckt och till en del spridd, så att jag, oaktadt begäran derom, ej kunde få det fatala ordet bort. Liksåförseddes boken å tryckeriet med en mängd vanställande tryckfel, man lät t. ex. till Hertig Carls rum leda en vindstrappa i st. f. vindeltrappa och dylikt. Dessutom lär det hafva varit faktorn å tryckeriet, som fann för godt att här och der ”förbättra” meningarna, mig till föga belåtenhet.

Jag hade varit temmeligen lugn vid utgifvandet af denna bok, då kritiken varit så skonsam mot de båda föregående.

I Danska och svenska blad som jag träffade se, utföll ock omdömena så goda som nånsin jag kunnat göra mig förhoppning om, men H:fors Dagblad kastade sig öfver boken med en recension af detta slag, som man anser sig berättigad till endast emot en qvinna, dock måste jag tacksamt s. 46
nämna att deri icke omtaltes, huruvida författarinnan vore ful eller vacker, hvilket dock egentligen tillhör arten. Bland annat fick man veta att jag imiterat, (för att ej nyttja det kanske rigtigare ordet plagierat) *Cygnaeus* !!! Jag måste häri se en så mycket större förolämpning, som om jag vore hugad för att stjäla, jag förmodligen skulle till förebild välja någon författare, som mera skulle behaga mig än fallet är med Cygnaeus.* För resten hette att jag *velat* uttrycka alle-

* Jag inlägger här några blad som jag fann ibland mina papper, der jag ordat åtskilligt om S. Liljeholm och Flemingarane.

handa, som jag på heder och ära kan försäkra att jag alls icke *velat* uttrycka; att jag ej gift Sigrid med Enewald för att ej komma Forsii spådom på skam, ehuru händelsevis så förhåller sig att hela Forsii spådom med hvad dertill hör, t. o. m. i mina tankar först tillkom sedan boken till större delen, och äfven slutet, voro skrifna, men tillades ett och annat för att få in spådomen som fallit mig i hågen att använda. Huru har ock den läst boken, som kunnat tro det min afsigt skulle varit att åt en man som Enewald offra Sigrid? Att jag gjort en förrädare, Daniel Hjort, icke till en storartad, utan till en liten personlighet, en biperson för resten, var orätt förmodligen emedan Cygnaeus och Wexell begagnat honom till sina tragediers hjelte, liksom han på auctoriten af deras sorgespel benämnes *den som åstadkom slottets uppgifvande*, hvilket jag åter icke kunnat finna bekräftadt å någon af de temmeligen talrika historiska källor öfver denna tid jag haft att tillgå, endast att han var *en* af de förrädiske, och temmeligen simpel ändå, altnog, det gick som det skulle, man lyckades fälla boken, och från den tiden märkte jag att det lilla litterära anseende jag förut möjligen ägt, var som en fläkt förgånget.*

s. 47

* Något bidrog härtill ock kanske att min förläggare, i följd möjligen af egna vigtigare och ledsamma affärer, föga gjorde för mina böckers spridning och flere andra mindre lyckade tag af honom. Ordet roman på tittelbladet och tryckfelen har jag redan nämnt. Upplagorna altför stora af Sigrid Liljeholm om jag rätt minnes 14 à 1500 exemplar, och icke en deremot svarande omsorg om deras spridande. Öfver ett år förgick innan några få exemplar slutligen såldes till Stockholm t. ex. Följden blef naturligtvis ringa åtgång och qvarliggande lager.

Emellertid hade jag skrifvit Riddarens gemål, till vidd drygare, men till sin art hörande till Teckningar och drömmar, och den påtänkta serien ur Qvinnans historia. Detta stycke syntes mig sjelf godt om. Runeberg visade sig dermed särdeles belåten, men nu fick det krypa tillbaka i gråpapperspåsen, derifrån det väl, när det hunnit åldras ännu några år, får ta sin väg till brasan. En mängd smärre Teckningar och Drömmar, deraf en del tillkomna efter Rbgs insjuknande, få troligen småningom dela samma öde. Mig synes de borde vara ungefär jemngoda med de utgifna. Dock – de må brinna. Skulle så längesedan gjort om ej Runebergs ord: vill Du vara en andlig sjelfspilling, legat för mig.

Slutet är nära, jag är 62 år gammal och får gå bort oviss om hvad jag diktat, tänkt, drömt och älskat, är idel ”sudd och skam” och om jag aldrig bort låta någon se hvad jag af en oemotståndlig håg drifvits att nedskrifva. Att hvad jag skrifvit af Runeberg ansetts godt, måste jag tro, det vore att förolämpa hans sanningsenlighet om jag derom skulle tvifla och han har icke i allmänhet brukat smickra mig, hvarföre skulle han då just i denna fråga, frångått sina vanor. Mig faller nu just i minnet tvenne yttranden af honom. En gång då jag menade att det för mig vore svårare att i tryck uppträda, just emedan han vore mästare, svarade han: ”Nå nå, visst må de få se att ock gesällen duger”. En annan gång då jag förmenade att han ernade lemna ett nästan för värdefullt bidrag för att tryckas i en kalender, jag tror det gällde Sven Dufva, så svarade han: jag måste väl se till att ej öfverflyglas af ditt bidrag. s. 48

De flesta af mina stycken har jag uttänkt, ja ofta äfven nedskrifvit då sjukdom bundit mig vid sängen och jag icke

ens liggande orkat sy. Sålunda är t. ex. större delen af fru C. Boije tillkommen. Mycket är uttänkt vid sömmen, vid vaggan, vid köksspiseln och i hast upptecknadt en söndagsqväll, en afton då Runeberg dröjde ute, och husets folk sof, eller andra dylika stunder.

En man skrifver när han vill och känner sig stämd derför, en qvinna åtminstone den som äger barn och hushåll när hon får och hinner, glad och tacksam att få liksom tillstjäla sig en sådan glädje. Medge måste jag dock att jag ofta nog märkte det färgerna fallit af fjärlarnes vingar, innan tiden medgaf att fästa dem på papperet. Ofta måste ock styckets vidd lämpas efter huru lång stund jag kunde disponera till dess nedskrifvande. Men när hjertat svällde i bröstet,
s. 49 när pulsarna slogo våldsamt, hur stillade sig icke alltid stormen i själen, när det var mig möjligt att få taga min tillflygt till diktens drömbilder, om än sedan långa tider förflöt innan jag tillät mig att taga tid att uppteckna de då ofta redan bleknade bilderna. Ännu i fjol gjorde jag ända in i detail färdig en något vidlyftig berättelse, en skildring af Åbo och dess lif omkring 1812. På en bakgrund af de stora verldshändelserna med blod och tårar en förgrund af gladare art, gamla Åbo med många små egendomligheter, Kejsar Alexanders möte med Kronprins Carl Johan, och slutligen berättelsens personer en del hållna i gladare tonart, andra, sjelfva hufvudpersonerne och deras öden, i mörkare skiftning. Mången tung stund, mången sömnlös natt, lifvades af detta intresse. Nu glömmer jag småningom äfven denna berättelse, till pappers kommer den väl aldrig. Endast några anteckningar för att erinra mig de punkter jag tänkte behandla, hade jag nedskrifvit. En och annan händelse,

passerad vid furstemötet, skulle gerna tålt vid att bevaras åt minnet, deribland hönsens uppträdande på de åt furstarne reserverade platserna på theatern = slagtarhusvinden, m. fl. dels komiska dels allvarliga.

Nå väl, må min pennas saga hafva varit en dröm, en och annan stund af bitterhet har den gett mig, mångfallt mera dock af tröst och verklig glädje.

Ännu i mitt tysta, dunkla, från menniskor afskilda lif vore det mig godt att stundom leka med pennan, men jag är trött – fantasin mattas! Än mer, hvarföre skulle jag skrifva för att förstöra det skrifna? Och äfven tanken är trött de få stunder jag icke är inne hos Runeberg, då jag för honom läser från kl. 9 om morgonen till ¾ till tio om aftonen, med undantag af tiden för hans middagshvila. s. 50

Jag är ju dock lycklig nog att ännu kunna tycka mig behöflig att ännu kunna vara något för den jag ville vara allt. Äger jag väl rätt att begära mera? Och dock är ju grunden till denna lycka just min stora, bittra sorg, sorgen att Runeberg är hjelplös och behöfver mig. Så vexer ofta en blomma upp, ur askan af förbränd lycka.

Glädje, djup och rik eger jag ju ock, huru djup än skuggan laggt sig öfver hemmet. Gud välsigne Eder derföre, mina kära, mina barn alla: Ludvig, Lorenzo, Walter, Hannes, Robert och Fredrik, och mina snälla döttrar, Hanna och Lina. Rik glädje hafven I skänkt mig. Hafven tack!

[s. 50a] Fem år hafva förgått sedan jag tecknade ofvanstående om min penna. Mycket har förändrats, mina ögon hafva svikit, jag kände flere år på förhand att så troligen skulle ske, men hoppades dock att de kunde räcka till så länge jag skulle behöfvas att läsa för Runeberg. Det gick icke så. Rätteligen borde jag nu als ej använda dem, men kan ej fullt försaka alt bruk af dem, så mycket mer som i mitt tysta ensamma lif och med min döfhet tiden är så lång. Ingen bok har jag *läst* på dessa sednaste snart tre år, endast möjligen litet ögnat här eller der liksom ock i dagens tidningar. Brefvexlingen med mina barn sköter jag alt efter hur ögonen tillåta, den glädjen har jag svårt att försaka. Sällan, men dock stundom läser jag litet för Rbg ur någon tidning, och lika sällan skrifver jag ned något minne i mina ”anteckningar”. Annat författarskap har nästan alldeles hvilat sednaste år, dock skref jag i fjol en berättelse: ”Det förlorade qvittenset”, nästan mest med slutna ögon, ehuru det lyckades min snälla renskrifverska att deschiffrera den sålunda nästan oläsliga stilen. Några småvers har jag dessutom skrifvit. Berättelsen gillades af Rbg och de första af mina barn som läste den, men då sedan någon gjorde inpass och skrämde mig för möjligen ovänliga omdömen, så förblef den otryckt. En del af mina tidigare småstycken hafva emellertid ingått i Familjejournalen, som för dem genom E. v. Qvanten erbjöd mig ett godt honorarium. Äfven något sednare skrifvet stycke ingår ibland dem.

[s. 50b]

På de sista tiderna har jag oftare än förr begagnat den bundna formen för att uttala mina tankar. Detta mest emedan en vers ger längre tids sysselsättning för tanken, jemförd med den tid som åtgår till nedskrifvandet deraf, än

fallet är med hvad man skrifver i obunden stil, och det är just nedskrifvandet som för mina ögon är det svåra, deremot sysselsättningen för tanken ändamålet, men också vågar jag mig nu lättare på att begagna mig af den bundna formen, då väl föga någonting af hvad jag nu skrifver torde, åtminstone under min lifstid bli tryckt. En stor glädje har ock skänkts mig deraf att Runeberg med lifligt intresse tagit notis om dessa mina versbitar, och med enkom gillande uttryck bedt mig att sörja för det de blefve tryckta. Ville man än säga mig att han misstagit sig i att fälla gillande omdömen om dem, endast det att han intresserat sig för dem är nog till min glädje.

Åter hafva år förgått sedan ofvanstående skrefs. Jag har nu ingått i mitt sjuttionde år. De sednaste åren hafva varit lugnare, bättre än många de föregående. Runeberg har varit raskare och lugnare, mina ögon ha åtminstone icke försämrats, men min hörsel deremot alt mera aftagit. Mitt lif har ej varit så alldeles ensamt. När man s. 51 nu känner att jag kan stundtals lemna Runeberg emedan han sjelf nu läser obehindradt så besöker mig stundom någon bekant. Sönerne med sina hustrur och barn vistas ofta i hemmet isynnerhet om somrarna. Under det sednast förflutna året har jag skrifvit flere stycken. Deraf ett par på prosa på anmodan, till Folkvännen, men mest versifierade. Eget nog är det som om jag numera icke skulle skygga för att skrifva vers, såsom under alla de föregående åren sedan Runeberg började vinna anseende. Det föreföll mig som

om jag skulle velat söka tränga mig fram jemte honom, eller huru jag bör beskrifva den känsla som afhöll mig. Nu deremot sedan han på öfver 12 år icke skrifvit, och jag dessutom af ofvansagd anledning helst begagnar bunden form, nu har jag vågat mig på mera versmakeri. Att lusten och åhågan dertill ökats af det stora beröm Runeberg gett mina stycken dem jag alla efterhand som de blifvit skrifna, för honom uppläst, behöfver jag ej säga. Sådana i år tillkomna stycken äro: Koppärriga Lisa, Knöcklan, Fru Stina Lotta samt småbitar: Den sista blomman, Den fängslade bardens maka sjunger, Lilla fruns barometer, De två stigarna, Storm på liten insjö, och möjligen något till.

s. 52 Underligt att sålunda vid nära 70 år, börja en för mig nästan ny väg, då jag förut väl troligen med yngre sinne äfven kunnat åstadkomma bättre alster. Men som sagt, jag vågade och ville ej beträda en bana der jag syntes mig icke böra söka framgång, dertill skulle fodrats att åtminstone hafva det sjelfförtroende att jag skulle tänkt: ”äfven jag är målare”, men en sådan förmätenhet kunde naturligtvis alldrig falla mig i hågen.

Fredrika Runebergs verk

1858	Fru Catharina Boije och hennes döttrar. En berättelse från stora ofredens tid. Af –a –g
1861	Teckningar och drömmar. Af –a –g
1862	Sigrid Liljeholm. Roman af –a –g
1946	Anteckningar om Runeberg och Min pennas saga (utg. Karin Allardt Ekelund)
1971	Brev till sonen Walter 1861–1879. Köpenhamn, Rom, Paris (utg. Karin Allardt Ekelund)
2003	Receptbok
2007	Min pennas saga (utg. Hedvig Rask)

Ordförklaringar

auctoriten	*auktoriteten*; byggd på erkänd sakkunskap
chrestomati	*krestomati*; läsebok med utdrag ur olika grundläggande författares originaltexter
extravagera	gå till överdrift, vara överdådig
figurén	figurdans eller tur i figurdans
fodra	(vanlig) sammanblandning med ordet *fordra* (= kräva)
fremmande	i betydelsen *gäster* (finl.sv.)
helst	i betydelsen *åtminstone* (finl.sv.)

lässedel	intyg som delades ut efter läsförhör/husförhör i Finland
mandater	bedrifter, dåd, bragder (ofta i ironisk mening)
pour fair peur aux gens	(fr.) för att skrämma folk
resolvera	inom grammatik: lösa upp satser, redogöra för böjning av ord o.s.v.
romaneskhet	kärleksäventyr, svärmerier
rugorna	sårskorpor efter utslag eller blåsor
schattersöm	konst- och prydnadssöm med omväxlande korta och långa stygn som bildar mjuka övergångar mellan färgerna
seines fleisses darf sich jeder mann rühmen	sin flit måste envar få prisa (Gotthold Ephraim Lessing 1729–1781)
skifferskrift	*chifferskrift*; hemligt skrivsätt där bokstäver byts ut till siffror eller används i annan betydelse
slå mig ut	klara mig, lyckas, ta mig ut
spektakler	teaterstycke, föreställning
träffade komma/se	råkade komma/se (finl.sv.)
virtus ämne	skoluppsats med moraliskt innehåll, om dygder och laster
vivisektion	vetenskapliga experiment med levande djur
åhågan	lusten, motivationen

Manuskriptbeskrivning

Manuskriptet till *Min pennas saga* ingår i Fredrika Runebergs samling SLSA 1020 i Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland och kom dit genom en donation 1995 av Henrik Furuhjelm, dotterson till Fredrika Runebergs son Lorenzo Runeberg.

Manuskriptet är inte daterat, men det har troligen till största delen tillkommit vid slutet av 1860-talet. Mot slutet av *Min pennas saga* framgår det att Fredrika Runeberg är 62 år, vilket daterar åtminstone slutet av de självbiografiska anteckningarna till 1869. Därefter skrev hon ytterligare några sidor till, som med ledning av innehållet kan dateras till ca 1873 och ca 1877. Även en del tillägg i marginalen förfaller vara inskrivna vid en senare tidpunkt. Det är möjligt att Fredrika Runeberg arbetade parallellt med sina biografiska *Anteckningar om Runeberg*, som enligt inledningstexten kan dateras till ca 1877.

Manuskriptet består av 3 konserverade lägg om sammanlagt 58 sidor (ett blad i manuskriptet är utrivet), som troligen senare sytts ihop till ett trådbundet häfte utan pärmar. Texten är skriven på bladens båda sidor. I häftet ingår ett extra lägg om fyra sidor, som är opaginerat och som med ledning av innehållet kan antas ha tillfogats senare. Häftet är paginerat av Fredrika Runeberg på följande sätt: 1–42, (två blad med fyra opaginerade textsidor, som ersätter ett utrivet blad med text på båda sidor), 44 (ändrad från 45), 45–50, (ett blad med två opaginerade textsidor), 51–52, (en opaginerad sida).

Manuskriptet har formatet 22,4 cm x 18 cm och på varje sida har en marginal på 3,5–4 cm vikts för tillägg. Texten är skriven med svart bläck på rätt tjockt, gulnat papper utan vattring. Vissa tillägg ovanför raden och i marginalen är skrivna med blyertspen-

na. På några ställen förekommer också ändringar med bläck i avvikande färg. Det opaginerade lägget (se ovan) har måtten 22 x 17,7 cm, sidorna har smala marginaler och pappret, som har ett svagt rutmönster, är gulnat.

Handstilen i manuskriptet är liten, jämn och rätt tät. Läsningen försvåras ställvis av de många strykningarna och tilläggen ovanför raden och i marginalen. På ett fåtal ställen, t.ex. i nedre kanten på s. 23, 24 och 25, är skriften svår att tyda, troligen beroende på konserveringen. Orden har dock kunnat tolkas utgående från sammanhanget, och med hjälp av den tidigare utgåvan av *Min pennas saga* från 1946 av Karin Allardt Ekelund (se nedan). Denna utgåva gjordes innan manuskriptet konserverades på 1980-talet. I manuskriptet finns på några ställen bockar eller streck samt små frågetecken med blyerts i marginalen och i texten; de kan vara markeringar av den förra utgivaren.

På sida 26 i manuskriptet har ett tillägg i marginalen nere till vänster klippts ut (se ”Ändringar i manuskriptet”), troligen av Fredrika Runeberg själv. På baksidan av den utklippta marginaltexten står med hennes handstil ”Not till sidan 26 ’Min pennas saga’”. Det är inte känt om detta tillägg vid någon tid varit försvunnet, men marginalanteckningen fanns med bland det övriga material som 1995 överlämnades till Svenska litteratursällskapet arkiv. Marginalanteckningen finns inte med i Karin Allardt Ekelunds utgåva från 1946. På sida 46 i manuskriptet finns i marginalen en liten kommentar: ”Jag inlägger här några blad som jag fann ibland mina papper, der jag ordat åtskilligt om S. Liljeholm och Flemingarane.” Inte heller denna marginalanteckning finns med i utgåvan från 1946. Det är möjligt tillägget avser de sex arkiverade blad där Fredrika Runeberg berättar om romanen Sigrid Liljeholms tillkomst (se ”*Min pennas saga* – om Fredrika Runebergs litterära självbiografi”, s. 20 f.).

Tidigare utgåvor

Karin Allardt Ekelund gav 1946 ut *Min pennas saga* i en textkritisk utgåva i Svenska litteratursällskapets skriftserie. *Min pennas saga* publicerades då tillsammans med Fredrika Runebergs *Anteckningar om Runeberg*. Utgåvan innehåller dessutom ett kort förord och en kommentardel på fjorton sidor, varav en med kommentarer till *Min pennas saga*, samt ett personregister och en innehållsförteckning till de båda verken som utgivaren gjort upp. En förkortad version av *Min pennas saga* och *Anteckningar om Runeberg* har utkommit på finska i översättning av Tyyni Tuulio på förlaget WSOY under titeln *Kynäni tarina. Muistiinpanoja Runebergista* (1984).

Utgivningsprinciperna i Karin Allardt Ekelunds edition och den föreliggande skiljer sig något från varandra. Principerna för Allardt Ekelunds *Anteckningar om Runeberg* och *Min pennas saga* uppges i förordet: strykningar i originalet har redovisats som fotnoter nere på sidan och tillägg i texten har märkts ut med parenteser. Texten uppges vara trogen originalet så att t.ex. även inkonsekvenser i stavning av namn återgetts oförändrade. Oläsliga ord har märkts ut med parentes i texten och bortglömda ord eller bokstäver har vid behov tillfogats inom hakparentes.

Karin Allardt Ekelunds edition innehåller rätt många avvikelser från de redovisade principerna och vissa feltolkningar, som antagligen beror på avläsningsproblem. På ett tiotal ställen har Fredrika Runebergs särskrivningar av ord inte iakttagits, t.ex. *själs utveckling* återges 1946 som själsutveckling, *theater leken* > theaterleken och *ungdoms kärlek* > ungdomskärlek. Stavningen är på ett tjugotal ställen moderniserad eller normaliserad, t.ex. *deri* > däri, *äfven* > även, *hvar* > var, *qvällen* > kvällen, *sednaste* > senaste, *tillflygt* > tillflykt, föälldrahem > föräldrahem och *bedömmandet* > bedömandet. Mellanrummet mellan leden i förkortningarna återges inte,

t.ex. *o. s. v.* > o.s.v. Några understreckade ord har inte kursiverats, trots att detta i övrigt tycks vara principen. På ett flertal ställen har punkter och kommatecken införts, utan att detta noteras. Vissa ord har tolkats fel, t.ex. *rugorna* > flagorna, *salvelse* > jalousie, *härvid* > härmed , *samspråk* > talspråk m.fl. I stavningen av namn har principen att uppge dem i oförändrad form frångåtts, så att *Enevald* > Enewald och *Becher* > Beecher. Ett par tillägg i marginalen saknas i utgåvan från 1946 (se stycket ovan), och ett tillägg är inte placerat enligt lokaliseringstecknet i manuskriptet. Principen att ange tillägg med parenteser är något förvirrande, eftersom Fredrika Runeberg själv använder parenteser i sin text.

Om denna utgåva

I den föreliggande utgåvan har samtliga strykningar, ändringar, förtydliganden, tillägg mellan raderna och andra tillägg i manuskriptet upptagits i en förteckning på s. 104–115. I variantförteckningen på s. 116–119 redovisas skillnaderna mellan manuskriptet och föreliggande utgåva. Sidhänvisningar till manuskriptet anges i förteckningarna och finns även markerade i yttre marginalen till själva texten.

Merparten av de tillägg Fredrika Runeberg gjort i marginalen eller nere på sidan är i manuskriptet markerade med lokaliseringstecken (oftast ett X eller en båge). I några fall saknas dock lokaliseringstecken, och tilläggen har då placerats in med ledning av texten. Tilläggen i marginalen har som regel återgetts som fotnoter nere på sidan. Inplaceringen av tilläggen i texten avviker på ett par ställen från den i Allardt Ekelunds utgåva.

Ord eller meningar som Fredrika Runeberg strukit under har kursiverats. På ett antal ställen i texten, särskilt i de många tilläggen, har supplering av skiljetecken (främst punkter) och införande av stor bokstav i början av mening gjorts för att underlätta läsningen. Utelämnad punkt i slutet av rad har supplerats. På många ställen i handskriften har Fredrika Runeberg avslutat meningar med ett radstreck. I föreliggande edition har dessa ersatts med punkter. Fredrika Runebergs växlande stavning har som regel fått stå kvar oförändrad, men uppenbara skrivfel har rättats (t.ex. *natagligen* > antagligen) och utelämnade diakritiska tecken har supplerats. Även utelämnade citattecken och parentesbågar har supplerats. Suppleringen av skiljetecken och rättelser av skrivfel överensstämmer till största delen med den i Karin Allardt Ekelunds utgåva. Samtliga redaktionella ändringar i texten redovisas i variantförteckningen.

Ändringar i manuskriptet

Till föreliggande utgåva hänvisas med sida och rad, för manuskriptet anges sida. Ord och tecken skrivna av Fredrika Runeberg återges kursiverade. Följande termer och förkortningar har använts:

ersatt med = en ändring som inte går att fastställa tidsmässigt i skrivprocessen

ersatt ö r med = en ändring där den ursprungliga formuleringen strukits på raden och den nya formuleringen skrivits över raden; denna ändring har troligen tillkommit senare (jfr ä t, se nedan)

förtydligat = otydligt ord skrivet på nytt, ofta över raden

infogat = infogat med båglinje över raden, där inte annat anges

i tillägget/på raden = ändring i tillfogad marginaltext eller i text skriven mellan raderna

med blyerts = ord eller tillägg skrivet med blyerts i stället för bläck

oläsligt ord = ord som inte kunnat tolkas

skr = skriven/skrivet

skr mellan raderna = stycke eller rad som skrivits in med liten stil mellan rader eller längst nere eller uppe på sida

skr på = ett ord som ersätter ett tidigare har skrivits ovanpå detta

str = struket

tillägg i marginalen med lokaliseringstecken = tillägg i marginalen som utmärkts med lokaliseringstecken i texten, första och sista orden i tillägget anges, ex. *ord* […] *ord*

tillägg i marginalen utan lokaliseringstecken = tillägg i marginalen som inte märkts ut med lokaliseringstecken i texten, inplacerat med ledning av texten

ä t = ändrat till, ord struket på raden och ändrat till annat genast under skrivprocessen

ö r = över raden

MPS 2007 s.	rad		ms s.
43	1	efter *dock* str *kanske*	1
43	20	*skref* infogat	1
43	21	*med hvad jag skref stod* ersatt ö r med *dermed stod*	1
44	1 f.	*luft.* ä t *beröring med luft*	2
44	16	efter *väl* str *huru jag,*	2
44	22	*att tillgå* ä t *tillhands*	3
45	2	*f* str i *allfvar*	3
45	21	efter *att jag* str *dagen förut*	4
46	5	” före *Stridsberg* str	4
46	14	infogat *fremmande* str före *ord och grammatikaliska*	5
46	28 f.	efter *verser anfördes.* str *Inom slägten* och *Verser* infogat; efter *förekom* tillagt *mo*; str *verser* och *ofta* infogat	5
47	19 f.	*få nöja sig med namn af fel* ä t *deremot benämnas fel.*	6
47	20	*ofta* infogat	6
47	24	*af* infogat; *d* i *framstående* skr på oläsligt	6
47	27	*un* i *universitetsadjunkt* skr på *ad*	6
47	28	*s* i *festligheter* skr på oläsligt	6
48	14	*der* infogat	7
48	15 f.	*sy schattersöm* infogat	7

MPS 2007 s.	rad		ms s.
48	18	efter *Stockholm,* str *och der lärt*	7
48	21 f.	infogat *litet historie och geografi*	7
49	1	infogat *eller nära fem*	8
49	7	*s* tillagt i *hvilka*; *hela verksamhet* infogat	8
49	12 f.	*hvaraf* skr på *mera*; slut-*m* str i *komm*	8
49	14	*nu* infogat	8
49	17 f.	efter *som* str *att*; *ock* infogat	8
49	19	*prat och* infogat	8
49	19 f.	*brist på omdöme* infogat	8
49	22 f.	*ansåg sig kunna* ersatt ö r med *skulle kunna anse sig*	8
49	23	*som* infogat	8
49	24 f.	före *ett syndastraff* str *sänd till verlden till mannens olycka och plåga*	8 f.
49	27	efter *genom,* str *tidens*; *en* i *tidens* str; *nu tidens* ersatt med *en sednare tids*	9
49	28	*a* str i *sina*; *skyldighet* ä t *plats*	9
49	29	*och ge mindre anledning till tadel* infogat	9
50	3	*eller år 1820* infogat	9
50	6	*Ollinsaari* infogat	9
50	7 f.	*Första dagen jag vistades här fyllde jag mitt* [*tolfte* ä t *trettonde*] *år.* infogat	9
50	not	tillägg i marginalen nere till höger och infogat med lokaliseringstecken efter *trettonde år*: *Så* […] *orätt.*	9
50	15	efter *huset,* str *som*	9
50	15 f.	*bildad och* infogat; *qvi* i *qvinna* skr på oläsligt	9
50	20	*öfversatt* infogat	10
51	6	efter *på den tiden* str *i vårt land*	10
51	7	*se och att* infogat	10
51	13	*just* ä t *läsningen just*	10
51	14	*detta år* ersatt ö r med *denna tid*	10

MPS 2007 s.	rad		ms s.
51	16	*i Åbo* infogat	10
51	18	*tillsammans,* ersatt ö r med *med hvarandra*	10
51	19	*häruppe* infogat	10
51	20	efter *flickor* str *alla*	11
51	26	*lof* ersatt ö r med *tillstånd*; *romaner* ersatt ö r med *sådana*	11
52	2	*älste* infogat	11
52	18	*Nordbloms* ä t *Atterboms*	11 f.
52	23	*tolf* ersatt ö r med *tretton år*	12
53	2	*spektakler* ersatt ö r med *representationer*	12
53	3 f.	*deraf det ena på tyska* infogat	12
53	4	efter *öfverlästa* infogat och str *deraf det ena på tyska*	12
53	20	*saguberättande* ä t *att berätta sagor*	13
54	3	*Också* str med blyerts före *ett*; *e* i *ett* ersatt med *E* i blyerts	13
54	6	*t* i *vårt* str	13
54	13	*jag just* ersatt ö r med *de*	13
54	29	*emellan barnen* infogat	14
55	10	*reflekterade jag mindre öfver mig sjelf* infogat	14
55	11	*närmast* infogat	14
55	12	*besöka* ersatt ö r med *att gå uti*	14
55	13	*jag mig* infogat	15
55	18	efter *tagas i akt* str *,och icke bortplottras med läsning och skrifning*	15
55	21	*Johnson* infogat med blyerts; *temmeligen* ersatt med infogat *snart*	15
55	24	*af herrskapsklassen* infogat	15
55	26	efter *men* str *nästan alt annat vetande än*; *utom* infogat	15
55	28	*alt* ä t *nästan alt*	15
56	8	*ofta* ersatt ö r med *stundom*	15

MPS 2007 s.	rad		ms s.
56	12	*skulle* infogat med blyerts	16
56	14–16	tillägg i marginalen uppe till vänster, infogat med lokaliseringstecken: *Tiden* […] *men,*	16
56	14–16	i tillägget infogat *sist*; efter *använda* str *tiden*	16
56	17	*föga öfver* infogat	16
56	20	efter *qvällen,* str *caffena slötos vanligen redan klockan sju,*; , efter *qvällen* ersatt med .	16
56	21	*tidigt* infogat	16
56	22	efter *sednare* str *i smyg*	16
56	24	*Jag fick numera icke beständigt stanna hemma* ä t *Jag nödgades altmera börja lefva med i sällskapslifvet,*	16
56	27	*knut* ersatt med blyerts ö r med *vrå*	16
57	6	efter *någon* str *kunna*	17
57	8	*år* ersatt ö r med *eller*	17
57	11	*hade* infogat	17
57	21	*till* skr på oläsligt	17
58	15	*1827* infogat	18
58	18–23	tillägg i marginalen nere till vänster med blyerts och infogat med lokaliseringstecken *genom* […] *”bättre folk”.*	18
58	27	*dermed* ersatt ö r med *sålunda*	18
58	30	*eller 24* infogat	18
59	2	*c* skr på *k* i *Skott*	19
59	8	*u* skr på *ä* i *känna*	19
59	16	*till* ä t *nästan till*	19
59	not	efter *sett uppföras.* tillägg i marginalen till höger utan lokaliseringstecken *Här* […] *stund.*	19
59	not	inskrivet i tillägget mellan raderna med annat bläck *såväl redan denna tid som sednare*	19
60	14	*att* infogat	20
61	3	*nu* infogat	20

MPS 2007 s.	rad		ms s.
61	16–20	inskrivet med mindre radavstånd efter *orimmad vers. Vid* […] *kurage, och*	21
61	20	*s* i *sedan* skr på *S*	21
61	27 f.	*”Ur tantes dagbok”* infogat	21
62	16	efter *hägn,* str *men*; *a* skr på *i* i *utbrister*; str *er* i *utbrister*	22
62	24	*höjande sig* infogat	22
63	1	efter *nämnda,* str *trots att en del sånger hade alliteration och runometer.*; . skr på , efter *nämnda,*; *ta* str i *Detta*	22
63	3	*n* i *den* skr på oläsligt	22
63	13	, str efter *möjlighet*	23
63	14–16	senare inskrivet *Men* […] *vidare.*	23
63	not	efter *intet vidare.* tillägg i marginalen nere till höger utan lokaliseringstecken *Jag* […] *”ovanlig”.*	23
63	not	efter *funnos tre* tillagt utom spalten *andra*; *eller ovanlig.* inskrivet med blyerts i tillägget	23
64	15	*Monjus* förtydligat med blyerts ö r	24
64	19	*på* skr på *af* efter *blef*	24
64	24	*d* skr på *f* i *brefvid*	24
64	29	*hade* infogat med blyerts	24
65	3	*ofvanför* infogat	24
65	4	*blifvit* skr på troligen *blef*	24
65	23	efter *så* str ,; efter *ännu* str ,	25
66	3	*tanke* ä t *tro*	25
66	16	*ofta* infogat; *viljor* ä t *anspråk*	26
66	20 f.	*pensionärerne* infogat	26
66 f.	not	tillägg i marginalen [utklippt not, se ”Manuskriptbeskrivning”] nere till vänster och infogat med lokaliseringstecken *När* […] *utmålat mig.*	26

MPS 2007 s.	rad		ms s.
67	10	*närmaste* infogat	27
68	3	*samlades* ä t *sammanträdde* genom *man* skr på *lades* [*trädde* skr på ny rad]	27
68	4	*vanligen* ä t *ofta*	27
68	10	*oss* infogat	28
68	17	*det* ersatt ö r med *der*	28
68	18	*af* infogat	28
68	25	*alt* infogat	28
68	27	*a* skr på *en* i *hvilken*	28
68	30	*af mången som* infogat	28
69	1	*ansedda* skr i marginalen; *en* str i *göromålen*	28
69	4	*andra* infogat	29
69	10	*några* infogat	29
69	18	*litet ålderssvag* infogat	29
69	28	oläsligt ord efter str *använda*	29
69	30	*skulle* infogat	30
69 f.	30 f.	*använda till strumpornas stickning* ersatt ö r med *för att sjelf sticka strumporna*	30
70	1	*att* ersatt ö r med *då*	30
70	2	. skr på , efter *tid*; *och* ä t *Och*	30
70	6	*och toiletten* infogat	30
70	7	*i mitt sinne* infogat	30
70	10	*dock* infogat; *och råd* ersatt ö r med *och hjelp*	30
70	11	*eller* ä t *och* efter *kläder,*	30
70	14	*den* str före *saken,*	30
70	19	*utom att det oftare behöfde sys nya äfven* infogat	30
70	20	*allt detta tog tid då jag* infogat	30
70	21	*s* skr på *S* i *Sjelf*; efter *gjorde* str *jag*	30
70	22	*åtminstone* infogat	30
70	not	tillägg i marginalen nere till vänster och infogat med lokaliseringstecken *åt* […] *numera*	30
71	1	efter *Sedan* str *de åter*; *de* infogat; *högre* infogat och str efter *inkommit i*	30

MPS 2007 s.	rad		ms s.
71	3	*för mig alldeles fremmande ämnen* infogat	31
71	24 f.	*umgänge* ersatt ö r med *sällskapslif*	31
71	25	*sällskapslifvet* ä t *umgänget*	31
72	not	tillägg i marginalen nere till vänster *Sednare tillagt: nu* […] *fallaska!*	32
72	16	*ar* skr på troligen *o* och *e* skr på *a* i *Prestkragorna*	32
72	20	*lilla* ersatt ö r med *inalles så ringa*	32
72	21	*som sammanräknadt funnits i tiden* infogat	32
72	22	*dock* str före *möjligen*	33
73	not	troligen senare tillägg i marginalen till höger *att* […] *gifva.*; i tillägget *deremot* infogat, *blott* infogat	33
73	5	*denna* ä t *det* före *nyssnämnda*	33
74	4	*sålunda* ersatt ö r med *på detta sätt*	34
74	7	*af* ä t *i*	34
74	10	*skadliga för flickor ehuru* infogat	34
74	11	*som* ä t *hvilka*	34
74	18	*vanligen* infogat	34
75	13	*deraf* infogat	35
75	17	*mina* ersatt ö r med *dessa*; *Nec* ä t *Kalendern*; *"Necken"* tillagt i marginalen	35
75	20	*der jag* infogat; slut-*s* str i *hushålls*	36
75	21	*förmak* infogat; *båda* skr på oläsligt	36
75	25	*ett* skr på *en* och *min* ersatt ö r med *uttryck i hans ansigte*	36
76	3	*skrifvet* ersatt ö r med *ditlemnat*	36
76	11	*Pa* str efter *men*	36
76	14	*få* str efter *sålunda*	37
76	not	tillagt i maginalen uppe till höger *men* […] *fördomar.*	37
76	16 f.	*Sagparabler* förtydligat ovanför *Sagparabler*	37
76	19	*flere* ersatt ö r med *många*	37

MPS 2007 s.	rad		ms s.
77	11	*att* str efter *tro*	37
77	18	*f* str i *alfvar*	38
77	23	*skrifva* ersatt med *dikta*	38
77	24	*en* i *tvifvelsmålen* str; *och tvekan* infogat	38
78	14	*för* infogat; *tid* infogat	39
78	27	*åt syster Carolina* infogat	39
78	28	*dem till införande* ersatt ö r med *intaga dem der*	39
79	not	”*Litteraturbladet 1857* infogat	40
79	7	*teckningar och drömmar* infogat	40
79	8	*sommar* i *sommarskyn* ersatt ö r med *morgon*; *morgon* i *morgonvindens* ersatt ö r med *sommar*; *öfver* ersatt ö r med *på*	40
79	16	*anbud om och på hans* infogat	40
80	5	*stundom* str efter *nemligen*	41
80	6	*stundom* ersatt ö r med *ibland*	41
80	9	*bjert* str efter *framstå*	41
80	13	*då* infogat	41
80	18	*sjelf* str efter *han*	41
81	2	*ett godt* skr på oläsligt	42
81	21	*en* infogat	42
81	29 f.	*h* skr på *s* i *sade*; skr mellan raderna *redan vid mina första Teckningar och drömmar lifligt yttrat till mig:*	[42a]
82	13	*af* infogat	[42a]
82	29	*sin tid* ersatt ö r med *den tid*; *sina* ersatt ö r med *de*	[42b]
82	30	*han ville framställa* infogat	[42b]
83	1–3	skr mellan raderna *utan* […] *”kostym”*	[42b]
83	3	oläsligt ord och *kostym* str före *”kostym”*; *be* tillagt i *benämna*	[42b]
83	6	*äfven* str efter *liksom*	[42b]
83	8	*ty* ersatt ö r med *då*; *romaner, Walter Scott åtminstone* infogat	[42b]

MPS 2007 s.	rad		ms s.
83	9	str *i mitt,* efter *karakterer*; *förträffliga* ä t *bättre*	[42b]
83	14	*eller rättare vivisektion* infogat; *vet* ersatt ö r med *får*	[42b]
83	18	*volymer* förtydligat ö r ovanför *volymer*	[42b]
83	21	*mera* ä t *användt mera*	[42b]
83	not	inskrivet nere på sidan och uppe på följande sida *Nu* […] *kathedern* –	[42b–42c]
84	5	*ställde* ersatt ö r med *försökte*; efter *jag* str *mig*; *ställa mig* infogat	[42c]
84	7	*upp nu* ordföljden ändrad genom numrering av orden	[42c]
84	10	*och hvarföre* infogat	[42c]
84	22	efter *anledning* str *der* i *deraf*	[42c]
84	27 f.	*eller dylikt* ä t *tjena för bruden eller dylikt*	[42d]
85	not	tillägg i marginalen och infogat med lokaliseringstecken *Kanske* […] *ord!*	[42d]
85	2	*sådana* ersatt ö r med *samma*	[42d]
85	3	*sakerna* ersatt ö r med *att detta förhållande*; *att detta* str och *na* tillagt i *förhållandena*	[42d]
85	4–6	senare tillagt mellan raderna *Och* […] *art* –	[42d]
85	8	senare tillagt mellan raderna *Fråga var väl om att inlemna det till theatern men blef alldrig gjort*	[42d]
86	1	efter *helt och hållet* blad utrivet	
86	1	*ur* inskrivet senare i inre marginalen efter *hållet*	[42d]
86	1 f.	före *passiv synpunkt* str *ur aktiv, utan ur*	44
86	19 f.	*Vore det väl då rätt att t. ex. då man tecknar en indians oärlighet* [två oläsliga rader] ersatt ö r med *Och ändå har jag t. o .m. låtit den stolte Björnen*	44
86	20	*henne* ersatt ö r med *sin qvinna*	44

MPS 2007 s.	rad		ms s.
86	21	efter *jag väl* str *i annat fall*; *sann?* ä t *sann, om*	44
86	22	*bland sitt folk* infogat	44
86	25	*had* skr ö r och str efter *sorg*	44
86	26	*åter* infogat	44
86	28	*ett* infogat	45
87	4	efter *berättelsen* str oläsligt ord	45
87	15	efter *föregående.* str *I*	45
87	17	*kritiken* ä t *omdömena*	45
87	17 f.	*hoppas* ä t *göra mig förhoppning om*	45
87	not	efter *med Cygnaeus* tillägg i marginalen utan lokaliseringstecken *Jag* […] *Flemingarne*	46
87	28	*uttryckt eller* ä t *velat uttrycka*	46
88	6	*ändrades* ersatt ö r med *tillades*	46
88	not	efter *förgånget* tillägg i maginalen utan lokaliseringstecken *Något* […] *lager* –; i tillägget *kanske* ersatt ö r med *möjligen*; *och ledsamma* infogat	47
89	8	*del* skr på *oläsligt*	47
89	9	*ej* str före *borde*	47
89	16 f.	*de* str och *hvad jag skrifvit* infogat	47
89	17	*gillats* ersatt ö r med *ansetts godt*	47
89	19	efter *han har* str *just*	47
89	22	*i tryck* infogat	48
89	29	*ofta* infogat	48
90	7	*åtminstone den som äger barn och hushåll* infogat	48
91	1	*passerad* infogat	49
91	10	efter *trött* – str *tanken domnar*	50
91	11	*så* str före *trött*	50
91	11 f.	*af att läsa* ä t *de få stunder*	50
91	15 f.	*tycka mig behöflig att ännu kunna* infogat	50
91	18	*,* tillagt efter *stora*; *bittra* skr på *sorg*	50
92	9	*sednaste snart tre* infogat	[50a]

MPS 2007 s.	rad		ms s.
92	30	*den* infogat	[50b]
93	15	*många* infogat	[50b]
93	18	efter *ensamt* . skr på ,; *N* skr på *n* i *när*	51
93	20	efter *läser obehindradt* str *sjelf*	51
93	22	efter *somrarna* , ersatt med .	51
93	24	*på prosa* infogat	51
94	13 f.	*nästan* ä t *för mig nästan*	51
94	13 f.	efter *ny väg,* str *och*	52
94	14	*när* ä t *väl*; efter *troligen* str *jag*	52
94	16	*man kunde anse* ersatt med *jag syntes* genom *jag* skr på *man*, *syntes* skr på *kunde* och *anse* str; efter *mig* str *vilja framstå*	52

Variantförteckning

Till manuskriptet hänvisas med sida, till föreliggande utgåva med sida och rad. Ord och tecken skrivna av Fredrika Runberg återges kursiverade.

ms s.			MPS 2007 s.	rad
4	*man*	man,	46	1
5	*genomläste*	genomläste.	46	19
6	*natagligen*	antagligen	47	7 f.
7	*Stockholm,*	Stockholm.	48	18
7	*franska*	franska,	48	21
7	*brödförvärf –*	brödförvärf.	48	28
8	*prat och sqvallersjuka*	prat- och sqvallersjuka	49	19
8	*tanklöshet*	tanklöshet,	49	19
9	*eller – – – – –*	eller – – –	49	30
9	*Brahestad*	Brahestad,	50	5 f.
9	*ålder*	ålder.	50	not
9	*orätt,*	orätt.	50	not
10	*talang –*	talang.	51	9
11	*år –*	år.	52	1
11	*s: k:*	s. k.	52	11
12	*förnufts*	förnufts-	52	19 f.
13	*half*	half-	54	9
14	*folje*	följe	55	6
14	*sjelf minnes jag ganska*	sjelf och minnes ganska	55	10
15	*akt,*	akt.	55	18
16	*Klockan*	klockan	56	17
16	*på qvällen,*	på qvällen.	56	20
16	*fråga –*	fråga.	56	23

ms s.			MPS 2007 s.	rad
17	*18 år*	18 år.	57	8
17	*o s v.*	o. s. v.	57	14
18	*slut*	slut.	58	28
19 f.	[tillägg i marginalen:] *Här* […] *stund.*	[tillägg placerat efter] *uppföras*	59	19
19	*sednare detta*	sednare. Detta	59	not
22	*kända*	kända.	63	4
23	*flicka”*	flicka”.	63	not
24	*förstördt –*	förstördt.	64	13
24	*omnämna*	omnämna.	64	14
24	*döden*	döden.	64	27
24	*förtviflan*	förtviflan.	65	2
24	*sedan*	sedan.	65	6
24	*”Flemmngarne”*	”Flemmingarne”	65	6
25	*korgen,*	korgen”,	65	12
25	*föråldrad –*	föråldrad.	65	12
25	*tillfälle*	tillfälle.	65	13
26	*här –*	här.	67	3
27	*Kronhagen –*	Kronhagen.	68	6
28	hus –	hus.	69	1
29	*tid,*	tid.	69	16
30	*o. s. v. o s v*	o. s. v. o. s. v.	70	7
30	*svängning alt*	svängning. Alt	70	20
30	*vinter och sommarplagg*	vinter- och sommarplagg	70	21
30	*västar åt*	västar. Åt	70	23
30	*numera*	numera.	70	not
30	*forsta*	första	70	25
31	*språk –*	språk.	71	8
31	*tillställningar*	tillställningar.	71	20
32	*hjertat*	hjertat.	72	10

ms s.			MPS 2007 s.	rad
32	*lustigt*	lustigt.	72	not
32	*uppstiga*	uppstiga,	72	not
33	*fallet –*	fallet.	73	3
33	*att*	Att	73	not
35	*sägas –*	sägas.	75	2
35	*detta*	”detta	75	12
36	*salong*	salong,	75	21
38	*med med*	med	77	18
38	*dikta*	dikta.	77	23
39	*Drommar*	Drömmar	79	1
39	*”sagoparabler”*	”sagoparabler”.	79	2
40	*”Litteraturbladet*	Litteraturbladet	79	not
40	*blomster”.*	blomster.”	79	9
40	*vänliga –*	vänliga.	80	3
41	*erfarit*	erfarit.	80	4 f.
42	*framlysa*	framlysa.	80	14
42	*begripits*	begripits.	81	8
42	*uppstått –*	uppstått.	81	25
[42b]	*”kostym”*	”kostym”.	83	3
[42b]	*volymer*	volymer.	83	18
[42b]	*fallet –*	fallet.	83	22
[42b]	*färdig –*	färdig.	83	not
[42c]	*kathedern –*	kathedern.	83	not
[42d]	*art –*	art.	85	6
[42d]	*dåraktigt*	dåraktigt	85	16
[42d]	*Teckn:*	Teckn.	85	21
46	*använda*	använda.	88	7 f.
47	*förgånget –*	förgånget.	88	21
47	*lager –*	lager.	88	not
47	*teckningar*	Teckningar	89	7
47	*utgifna*	utgifna.	89	10
48	*stunder –*	stunder.	90	5

ms s.			MPS 2007 s.	rad
49	*bilderna –*	bilderna.	90	18
49	*intresse –*	intresse.	90	27
[50a]	*”anteckningar.”*	”anteckningar”.	92	15
[50a]	*otryckt –*	otryckt.	92	23
[50b]	*glädje –*	glädje.	93	12
51	*Lisa.*	Lisa,	94	9
51	*blomman.*	blomman,	94	10
51	*sjunger.*	sjunger,	94	11
51	*barometer.*	barometer,	94	11
51	*stigarna*	stigarna,	94	11
52	*hågen –*	hågen.	94	20